

Główny budynek ekspozycyjny

Opava

przewodnik

Slezské
zemské
muzeum

Wnętrze Głównego Budynku Ekspozycyjnego z roku 1895

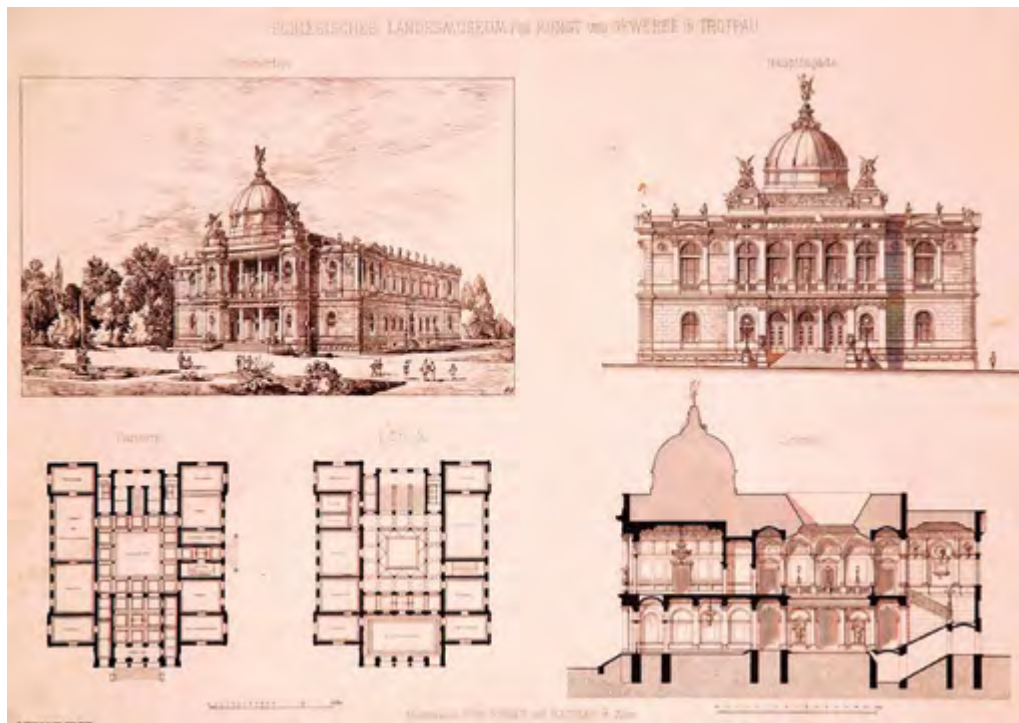
Główny budynek ekspozycyjny

Śląskie Muzeum Ziemskie jest symboliczną bramą do Śląska. Bogactwo zbiorów odzwierciedla szeroki zakres zainteresowań: od przyrody żywej i nieożywionej poprzez prehistorię, historię aż po historię sztuki, skupiając swoją uwagę przede wszystkim na obszarze historycznego Śląska, północnych i północno-wschodnich Moraw. Śląskie Muzeum Ziemskie jest instytucją budżetową Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej. Jest najstarszym muzeum publicznym na terytorium dzisiejszej Republiki Czeskiej, jego historia sięga roku 1814. Jednocześnie dzięki imponującym zbiorom około 2 400 000 okazów muzealnych plasuje się na trzecim miejscu w Republice Czeskiej.

Główny budynek ekspozycyjny jest „wizytówką” Muzeum. Prezentowane są w nim praktycznie wszystkie tematy, które są istotne dla Śląska i dla samego muzeum. Ekspozycja stanowi swoisty klucz do poznania tego regionu i zrozumienia głębszych powiązań pomiędzy poszczególnymi aspektami, przedstawiając to co najciekawsze, co wyróżnia Śląsk.

Widok Głównego Budynku Ekspozycyjnego z roku 1895

Plany Głównego Budynku Ekspozycyjnego

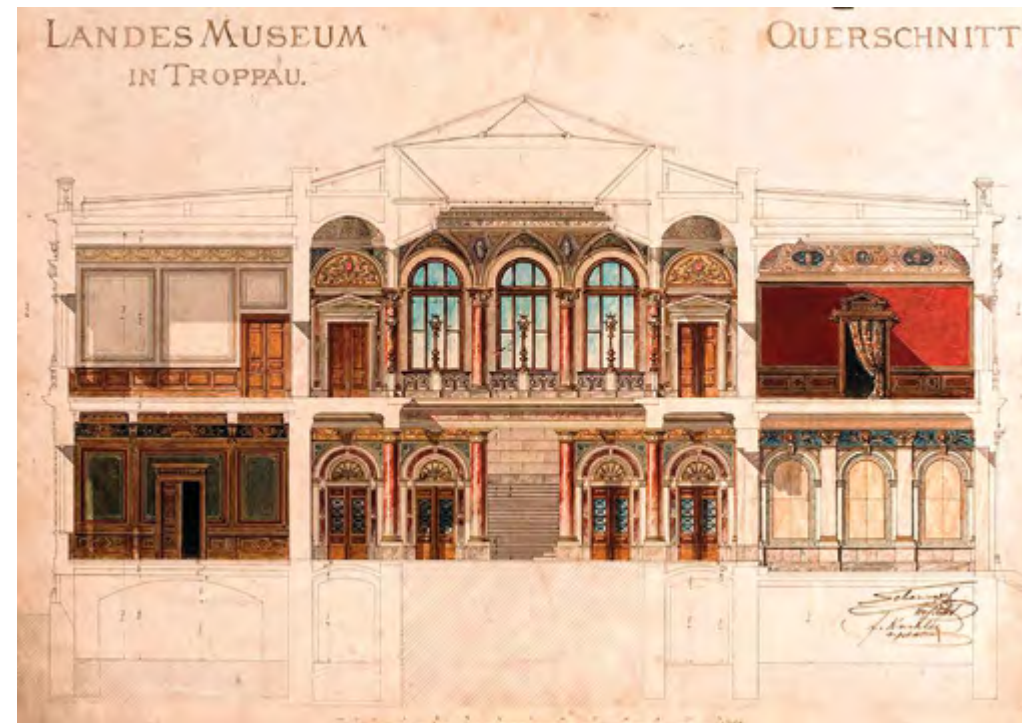
Historia

Główny budynek ekspozycyjny jest jednym z sześciu oddziałów ekspozycyjnych Śląskiego Muzeum Ziemskiego. Ta wolno stojąca budowla neorenesansowa, wzniesiona została pierwotnie jako siedziba Muzeum Sztuk Pięknych i Stosowanych cesarza Franciszka Józefa, założonego w Opawie w 1882 r., z inicjatywy Izby Handlowej i Gospodarczej. Izba sfinansowała jej budowę na parceli darowanej przez księcia Lichtensteina.

Obiekt został zbudowany na podstawie projektu architektów wiedeńskich Johanna Scheiringera i Franza Kachlera w latach 1893–1895, na planie prawie idealnego kwadratu. Posąg Geniusza i zdobiącą kopułę grupę Pegazów wykonał wiedeński rzeźbiarz Theodor Friedel. Elewacja boczna jest skierowana w stronę ulicy Komenckiego. Bogato zdobiona fasada główna zwrócona jest w stronę parku miejskiego. Wystrój rzeźbiarski fasady, gdzie znajdują się alegoryczne postacie Malarstwa, Rzeźby i Architektury, jest dziełem wiedeńskiego rzeźbiarza Karla Schwerkera.

Monumentalna budowla, bazująca stylistycznie na neorenesansie, na wiosnę 1945 r. została poważnie uszkodzona w czasie bombardowania. Odbudowa trwała 10 lat, a jej efektem było modernistyczne rozwiązanie wnętrza, z zachowaniem fasady budowli i jej pierwotnej dyspozycji.

W 1955 r. w zrekonstruowanym obiekcie udostępniono pierwszą ekspozycję powojenną, która odzwierciedlała ówczesny trend uwspółcześnienia prezentacji historii Śląska. Doktryna ideowo-polityczna wywarła wpływ na kształt drugiej ekspozycji powojennej, której otwarcie odbyło się w roku 1981. Pod nazwą *Rozwój przyrody i społeczeństwa w województwie północnomorawskim* obejmowała zarówno problematykę przyrodniczą, jak i nauki społeczne. Te ostatnie były prezentowane odrębnie w samodzielnych zespołach ekspozycyjnych, wykorzystując dyspozycję wnętrz. W roku 1985 historyczny budynek ekspozycyjny został wpisany na listę zabytków kultury.

Plany Głównego Budynku Ekspozycyjnego

Stosunkowo szybko po otwarciu ekspozycji dla publiczności doszło do zamknięcia muzeum z powodu skomplikowanej pod kątem technicznym budowy kopuły nad ciągiem ulicznym. Po zakończeniu prac doszło do ponownej aranżacji części dawnej sali Lichtensteinów (tzn. przestrzeni, która była optycznie otwarta w kierunku kopuły). Następnie doszło do jeszcze jednej zmiany w części zwróconej w stronę parku, gdzie umieszczono kabinę ciężarówki Tatra i wybudowano centrum edukacyjne. Część ta, podobnie jak ekspozycja do niej nawiązująca – tuż po listopadzie 1989 r. – została zlikwidowana.

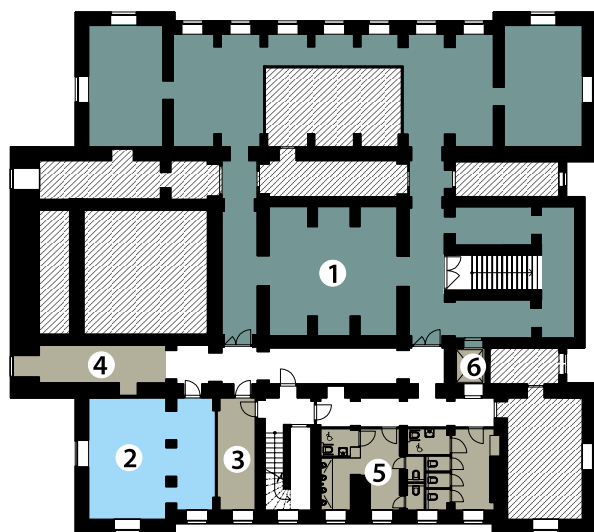
Przed polistopadowymi zmianami nie uchroniła się też przeciwnie część pierwszego piętra, gdzie zamknięto przejście pomiędzy salami wystawowymi, w postaci łącznika prowadzonego przez boczną klatkę schodową. Zmiany były spowodowane koniecznością remontu dachu z powodu zaciekania w czasie deszczu. Zlikwidowana została wtedy stała ekspozycja archeologii i historii. Wielokrotnie rozwiązywano także problemy techniczne na parterze budowli.

Opisana w skrócie sytuacja obiektu pokazuje, że do 2010 roku był on w fatalnym stanie technicznym. Oprócz problemów o charakterze budowlano-technicznym, także część ekspozycyjna była po 1989 r. prowizoryczna. Brakowało koncepcji, wszystko rozwiązywano ad hoc (np. z opawskiej części wystawy *Od gotyku do renesansu* (1999) stworzona została przypadkowa „wystawa stała”, która została zlikwidowana dopiero przed rozpoczęciem rekonstrukcji w 2010 r.). Konieczność kompleksowych rozwiązań w starej budowli wystawowej była więc konsekwencją stanu fizycznego obiektu, niedostatków eksploatacyjnych i technicznych oraz wieloletniego braku koncepcji jego wykorzystania ekspozycyjnego. Celem nowej koncepcji było zaprezentowanie aktualnego stanu badań w dziedzinie historii i kultury czeskiego Śląska, z wykorzystaniem wiedzy o nowoczesnych trendach wystawiennictwa muzealnego, z jednoczesnym uwzględnieniem doświadczeń kilku pokoleń pracowników Śląskiego Muzeum Ziemskiego.

Zrekonstruowana budowla z nową ekspozycją zatytułowaną *Śląsk* została otwarta w maju 2012 roku.

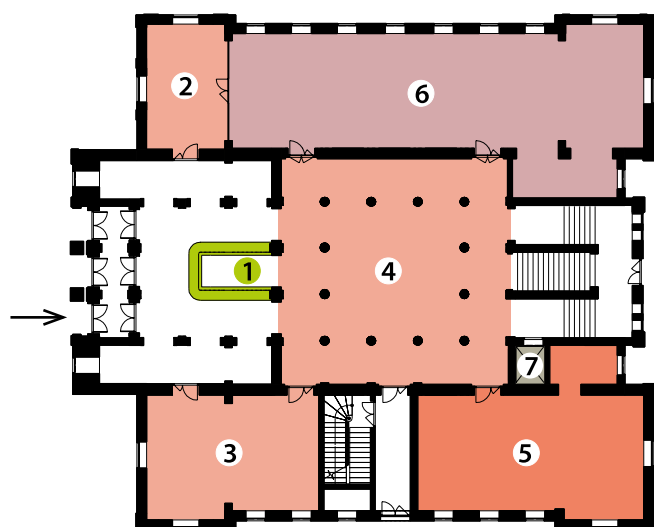
EKSPOZYCJA ŚLĄSK

Ekspozycja *Śląsk* obejmuje wszystkie trzy piętra Głównego Budynku Wystawowego Śląskiego Muzeum Ziemskiego.

1. parter Przyroda Śląska

- 1 wystawa „Przyroda Śląska”
- 2 pokój edukacyjny
- 3 pokój dla rodziców z dziećmi
- 4 pokój na rowery i wózki spacerowe
- 5 WC
- 6 winda

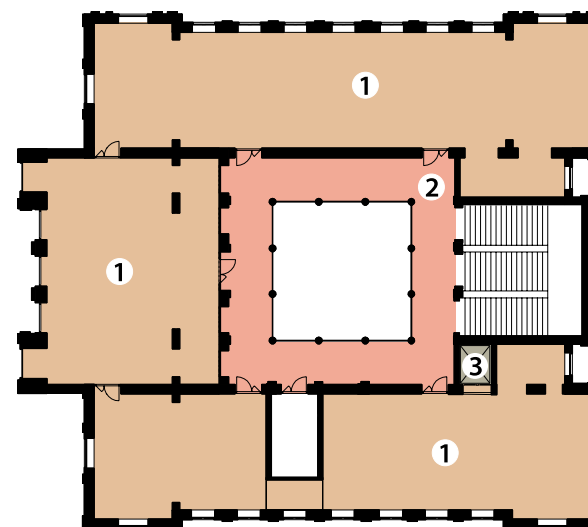

1. piętro Uskrzydłone myśli

- 1 kasa biletowa
- 2 muzeum dla dzieci
- 3 pokój multifunkcyjny
- 4 hala
- 5 pokój dla wystaw czasowych
- 6 wystawa „Uskrzydłone myśli”
- 7 winda

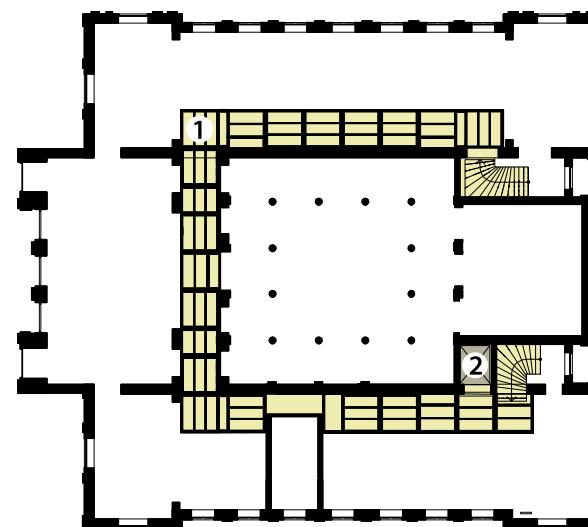
Główną cechą ekspozycji *Śląsk* jest dynamika, obecna we wszystkich jej częściach. Każdy prezentowany temat umożliwia, w odróżnieniu od statycznej koncepcji w rozumieniu konserwatywnym, utrzymanie zainteresowania oraz zachowanie atrakcyjności dla zwiedzających. Głównie jest to możliwe dzięki sukcesywnej wymianie poszczególnych eksponatów, ewentualnie całych zespołów tematycznych. Muzeum zyskuje na atrakcyjności poprzez aktualizację ekspozycji w Głów-

nym Budynku Wystawowym. Biorąc pod uwagę ograniczoną ilość miejsca oraz bardzo bogate zbiory Śląskiego Muzeum Ziemskiego koncepcja ta jest rozwiązaniem, które umożliwi zapoznanie zwiedzających z jak najszerszym spektrum eksponatów muzealnych i zespołów tematycznych, wiążących się z bogactwem przyrodniczym i kulturalnym Śląska. W zasadzie można powiedzieć, że zwiedzający za każdym razem, gdy do nas przyjdzie, odkryje coś nowego.

2. piętro Encyklopedia Śląska

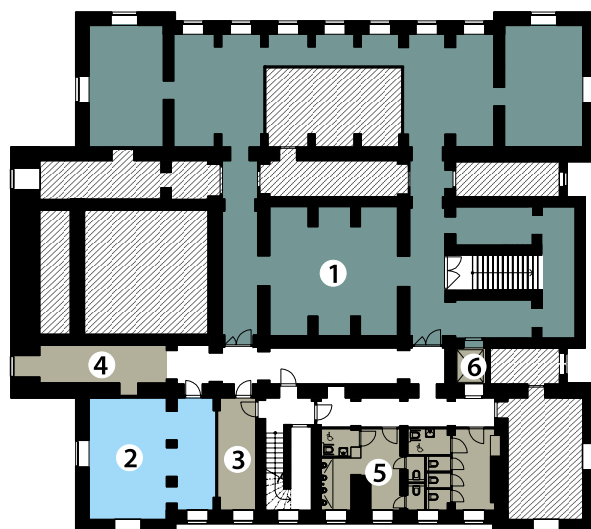
- 1 wystawa „Encyklopedia Śląska”
- 2 galeria
- 3 winda

3. piętro Historia Śląska

- 1 wystawa „Historia Śląska”
- 2 winda

PRZYRODA ŚLĄSKA

1. parter Przyroda Śląska

- 1 wystawa „Przyroda Śląska”
- 2 pokój edukacyjny
- 3 pokój dla rodziców z dziećmi
- 4 pokój na rowery i wózki spacerowe
- 5 WC
- 6 winda

Głównym zadaniem ekspozycji *Przyroda Śląska* jest za prezentowanie warunków przyrodniczych i zróżnicowania biologicznego regionu wraz z odniesieniami do innych obszarów Europy i świata. Kraina Śląska skrywa w sobie ogromną ilość przykładów związanych z historią przyrody. Część geologiczna pokazuje w skrócie najstarsze dzieje oraz rozwój geologiczny naszej planety na przykładzie eksponatów ze Śląska i północnych Moraw. Jest to obszar bardzo urozmaicony z punktu widzenia geologii, ponieważ stykają się tu dwie różne formacje geologiczne – Masyw Czeski i łańcuch Karpacki. W górnym karbonie powstało zagłębienie górnośląskie ze złożami węgla kamiennego – region ostrawsko-karwiński.

Śląsk jest najważniejszym obszarem zlodowacenia czwartorzędowego w Republice Czeskiej. Znaczące są wulkany śląskie z pogranicza trzeciorzędu i czwartorzędu, jak na przykład Velký Roudný, Uhlířský vrch, Mezina i Bílčice. Na skamienielinach paleontologicznych prezentowany jest rozwój roślin i zwierząt na tym obszarze od paleozoiku po czwartorzęd. Oprócz warstw karbońskich szczególnie bogate w faunę i florę są sedymenty mezozoiczne, najlepiej zachowane na pogórzu Beskidu Śląskomorawskiego, który jako część łańcucha Karpackiego sfałdował się w trzeciorzędzie.

Szczególnie znaczące i bogate w skamieliny zwierząt są unikatowe wapienie štramberskie powstałe w wyniku gromadzenia się skorupki fauny morskiej. Rafa koralowa koło Štramберку należy do najbogatszych znalezisk paleontologicznych w Republice Czeskiej. Ostatnia powódź trzeciorzędu dotarła do Opawski i Hlučinska, tworząc bogate złoża gipsów zawierających bardzo ciekawą faunę i florę (na przykład Kobeřice, gdzie znajduje się jedyne aktualnie wydobywane złożo gipsu na tym obszarze).

W części botanicznej prezentowane są egzemplarze mchów, porostów i grzybów w połączeniu z zielnikami znaczących przedstawicieli rodzin roślinnych, z uwzględnieniem interesujących pod kątem botanicznym obszarów chronionych (NPR (Narodowy Rezerwat Przyrody) Velká Kotlina, NPR Praděd, NPR Mionší, NPR Radhošť itd.), endemitów oraz reliktywów pochodzących ze Śląska i Moraw Północnych.

W części zoologicznej ekspozycji zostały zaakcentowane przede wszystkim gatunki żyjące na Śląsku. Ekspozycja obejmuje eksponaty od najprostszych form rozwojowych organizmów komórkowych, poprzez mięczaki, stawonogi aż po kręgowce.

Geologia i paleontologia

Wstęp do ekspozycji geologicznej prezentuje skały i minerały z najważniejszych miejsc Śląska i Moraw Północnych. Do najciekawszych lądowych systemów ekologicznych w historii naszej planety należał karboński las. Las tworzyły drzewiaste widłaki, skrzypy, paprocie nasienne i paprocie, czyli rośliny, które dziś znane są raczej w formie roślin zielnych. W ciepłym i wilgotnym klimacie powstawał z masy karbońskich lasów węgiel kamienny.

W osadach karbońskich kotliny górnośląskiej znajduje się duża ilość skamielin roślin i zwierząt. Do światowych unikatów zaliczana jest kolekcja skamielin z wapienia štramberskiego, który wytworzył charakterystyczne wzgórza w okolicy Štramберку. Góra Kotouč jest pozostałością rafy jurajskiej, którą by można porównać do raf koralowych w dzisiejszych morzach tropikalnych, ale budowanych przez inne organizmy przed 150 milionami lat. Drugorzędowa fauna z wapieni štramberskich jest największą tego typu kolekcją muzealną w Republice Czeskiej.

W młodszym trzeciorzędzie na Morawach i na Śląsku po raz ostatni rozlewało się morze, którego ciepłe wody sięgały aż na Opawsko. Gdy jego poziom w całej Europie Środkowej opadł, płytkie morze na Opawsku zmieniło się w ciąg lagun. W ciepłym klimacie woda z lagun odparowała, a wytrącone sole mineralne z nasyconej wody morskiej wytworzyły złoża gipsu, wydobywanego dziś w Kobeřicach. W warstwach osadów ilastych zalewu opawskiego zachowały się skamieliny różnych mięczaków, ale przede wszystkim kompletne szkielety ryb.

W środkowej części Niskiego Jeseniku na pograniczu Moraw i Śląska występuje grupa wulkanów. Skały przebijają się przez dewon i kulkę Niskiego Jeseniku i tworzą charakterystyczne stożki wulkaniczne. Przejawem czynności powulkanicznych są bijące źródła wód termalnych.

Z geologicznego punktu widzenia czwartorzęd jest krótkim odcinkiem czasu – zaczął się przed dwoma milionami lat i trwa do dnia dzisiejszego. W starszym czwartorzędzie cyklicznie zmieniały się okresy klimatu ciepłego i ogólnosiwiatowego ochłodzenia. Ze Skandynawii rozprzestrzenił się ogromny masyw lodowcowy, który sięgał aż do północnych granic dzisiejszej Republiki Czeskiej. Po jego ustąpieniu na obszarze polodowcowym pozostał przyciągnięty przezeń materiał i osady, które naniósł woda powstająca przy topnieniu lodowca.

Kamieniołom Bílčice

Widok na Pradziad z Petrových kamenů

Štramperk – Kotouč

Petrovy kameny i Pradziad

Wodospady Bílé Opavy

Trzeciorzędowa makrela, Kobeřice

Černá Voda – kamieniołom Rampa

Trzeciorzędowy śledź, Opava-Kateřinky

Widok z Písečné na grzbiety Wysokiego Jesioniku

Písečná u Jeseníku –sedymenty lodowcowe

Velká Kraš – rozdzielność granitu

Smolný vrch – Misy Venus

Botanika

Śląsk i Morawy Północne są obszarem bardzo różnorodnym. Na nizinach dominują lasy łęgowe i grądy, w górach zaś kwitnące buczyny lub naturalne lasy świerkowe. Hale wysokogórskie w najwyższych partiach Jeseníków reprezentują cenne naturalne obszary bezleśne, otoczone przez łąki alpejskie. Wyjątkowość obszaru podkreśla występowanie kilku roślin, które nie rosną nigdzie indziej na świecie poza naszym regionem. Typowym przykładem jest lipnica jesenická (*Poa riphaea*) na Petrových kamenech.

Bardzo ciekawym fenomenem są też kotły wysokogórskie, nazywane w Jeseníkach kotlinami. Na powierzchni kilku kilometrów kwadratowych rośnie tu kilkakrotnie więcej gatunków niż w innych miejscach, na o wiele większej powierzchni.

Charakter krajobrazu regionu śląskiego na pewno nie jest monotony i stwarza bardzo dogodne warunki do występowania bogactwa gatunkowego mchów. Mimo znacznego i negatywnego wpływu człowieka (skoncentrowany w tym regionie przemysł doprowadził do nieodwracalnych zmian krainy w wyniku wydobywania węgla) w dalszym ciągu można jeszcze znaleźć wiele unikatowych miejsc lub odkryć cenne gatunki roślin. Na korze drzew liściastych rosną mchy z gatunku szurpek lub kadeřavec, uważane za dowody czystości atmosfery. Na próchniejącym drewnie wzdłuż potoków można znaleźć bezlist okrywowy – mech objęty ścisłą ochroną i zaklasyfikowany z powodu zagrożenia wyginaniem do programu NATURA 2000.

Część botaniczna ekspozycji w interesujący sposób pokazuje te ciekawostki przyrody i zwraca uwagę na biologiczną wyjątkowość naszego regionu. Diorama została przygotowana w ten sposób, aby podkreślić, jak ważny jest w lesie każdy próchniejący pień i jakie bogactwo gatunków gości każdy las – od rzęs, mchów i grzybów poprzez owady aż po przedstawicieli kręgowców.

Rezerwat Przyrody Čerňavina (Beskidy)

Wodospad koło Žulovej (Góry Złote)

Powalone drzewo w Narodowym Rezerwacie Przyrody Salajka (Beskidy)

Owady Śląska

Najliczniejszym, pod względem gatunków, typem zwierząt na Ziemi są stawonogi. Dotychczas opisano około 1,5 miliona gatunków, ale ich rzeczywista ilość może przekraczać nawet 10 milionów. Również na Śląsku stawonogi są najliczniejszą częścią fauny. Większość z nich reprezentują owady, które mają ogromne znaczenie – zapylają rośliny, rozkładają organiczne odpady, są pożyteczne – pszczoła miodna tworzy miód. Z drugiej zaś strony owady przenoszą też infekcje oraz są szkodnikami upraw rolnych i leśnych, a także niszczą zbiory muzealne.

Fauna Śląska obejmuje około 30 000 gatunków owadów. Mają one duże znaczenie z punktu widzenia gospodarczego, ekologicznego, zoogeograficznego lub ochrony przyrody. Na Śląsku żyje na przykład górówka sudecka, niewystępująca nigdzie indziej na świecie.

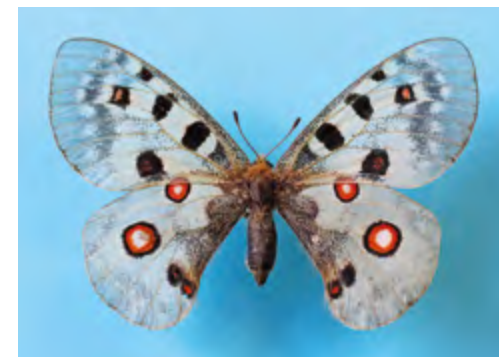
Atrakcyjną częścią wystawy owadów są małe dioramy z realnymi eksponatami owadów przedstawiające ich życie w środowisku naturalnym. Są w niej również prezentowane preparaty larw i poczwerek niektórych gatunków oraz przykłady interakcji wewnątrzgatunkowej i międzygatunkowej.

Skubun kleszczownik

Zalotka torfowcowa

Niepylak Apollo

Górówka sudecka

Ssaki Śląska

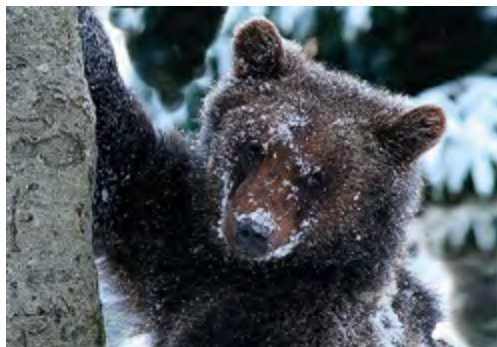
Na terytorium Republiki Czeskiej żyje około 87 gatunków ssaków. Na obszarze Śląska i Moraw Północnych występują zarówno wielkie drapieżniki – wilk szary, ryś i niedźwiedź brunatny, jak i jeden z najcenniejszych ssaków, którym jest bez wątpienia żbik. Typowe dla terenu Śląska i Moraw Północnych są na przykład drobne ssaki – koszatki, myszy zielne, nietoperze mopek lub borowiaczek. Interesującym fenomenem są w tej dziedzinie obce gatunki ssaków – piżmak, nutria, jenot, norka amerykańska lub szop prac. Ciekawostką lokalną jest też występowanie szczura śniadego – przez laików często mylonego ze szczurem wędrownym. Cennymi gatunkami góorskimi – pozostałościami z epoki lodowcowej – są smużka leśna i ryjówka górska. W okolicy Jeseníków występuje także kozica. Bardzo interesującym preparatem dermoplastycznym jest niedźwiedź brunatny.

Nocek duży

Żbik

Niedźwiedź brunatny

Wilk szary

Organizmy zimnokrwiste na Śląsku

Organizmy zimnokrwiste Śląska reprezentują przedstawiciele grup kręgowych, promieniopłetwych, płazów i gadów. W Republice Czeskiej żyje w dorzeczu rzeki Morawy w potoku Račinka koło Velkých Losin mała populacja minoga ukraińskiego. W tym przypadku jest to jeden z najcenniejszych kręgowców. Cennym gadem na obszarze naszego kraju jest jaszczurka murowa, której niewielka populacja znajduje się w paru miejscach w okolicy Štramberka. Z płazów coraz bardziej zagrożonym gatunkiem staje się traszka grzebieniasta.

Z ryb promieniopłetwych, których na obszarze Republiki Czeskiej występuje aktualnie około 65 gatunków, na Śląsku można spotkać na przykład węgorze, sumy, szczupaki i okonie. Można tu też znaleźć większość z około 20 gatunków płazów, na przykład salamandry czy żaby. Żyją tu także żółwie, jaszczurki i węże.

Podróżniczek

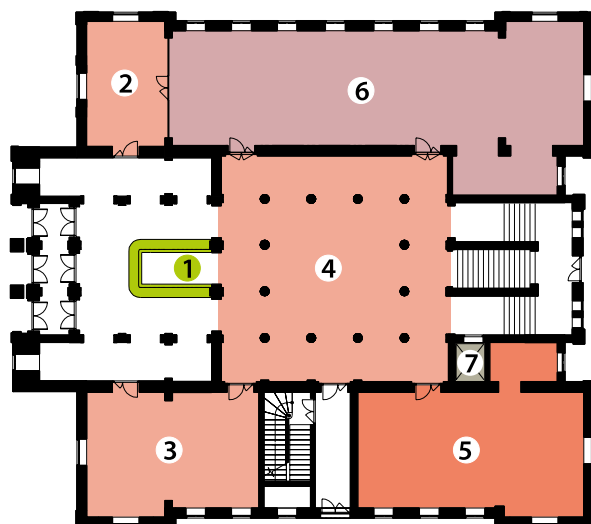
Żaba dalmatyńska

Świat ptaków na Śląsku

Najliczniejszym w gatunki przedstawicielem kręgowców (około 400 gatunków) są ptaki. Najcenniejszym prezentowanym eksponatem jest krogulec krótkonogi, upolowany niedaleko Frýdku-Místku w 1958 r. W tym przypadku jest to jedyne pojawienie się tego gatunku na naszym obszarze. Ze Śląska pochodzi też cenny drapieżnik – sęp kasztanowaty. Unikatem jest też ibis kasztanowaty, którego obecność na obszarze Moraw Północnych odnotowano w XIX wieku.

Aktualnie można na Śląsku zobaczyć na przykład ptaki żyjące w pobliżu wód – kaczki, perkozy, czaple i bociany. Z drapieżników żyje tu kania ruda, sokół wędrowny oraz puszczyk białogłowy. Na uwagę wśród drapieżników zasługują również orzeł krzykliwy oraz orzeł przedni. Najliczniejszą podgrupą ptaków są ptaki śpiewające – skowronki, jaskółki, pliszki, sikorki oraz zięby. Na Śląsku występują również gołębie, kukułki, lelki, dzięcioły i wiele innych pospolitych ptaków.

USKRZYDLONE MYŚLI

Plan 1. NP

- 1 kasa biletowa
- 2 muzeum dla dzieci
- 3 pokój multifunkcyjny
- 4 hala
- 5 pokój dla wystaw czasowych
- 6 wystawa „Uskrzydlone myśli”
- 7 winda

Ta część ekspozycji przypomina okres od końca XVIII wieku do pierwszej wojny światowej oraz jego wpływ na ukształtowanie dzisiejszego czeskiego Śląska. Okres ten jest specyficzny ze względu na wzajemne przeplatanie się uwarunkowań intelektualnych, racjonalnych oraz emocjonalnych w życiu społeczeństwa. W tym czasie na czeskim Śląsku mieszało wielu wybitnych ludzi, tworzących niezapomniane, warte uwagi dzieła intelektualne i artystyczne, które wslawiły cały region.

Są tu prezentowane osobistości nie tylko nauki, techniki i sztuki i ich warte uwagi losy, ale przypomina się też cały klimat duchowy ówczesnego Śląska Austriackiego. Ekspozycja zwraca uwagę na zróżnicowany obraz ziemi śląskiej – podkreślając rolę utrzymującego się tutaj wysokiego standardu cywilizacyjnego i potencjału kulturalnego regionu oraz jego współudziału

w środkowoeuropejskiej tradycji intelektualnej i artystycznej. Właśnie ta tradycja i jej przypomnienie tworzą niezaprzeczalny wyróżnik tożsamości regionu również w czasach późniejszych, łącznie z dniem dzisiejszym, gdy przemiany polityczne i narodowościowe zmieniły granice ziemskie i państwowe oraz zatarły lub zaciemniły oblicze duchowe tego regionu.

Friedrich Bernhard Werner, Widok ogólny Opawy od południowego zachodu, miedzioryt, lata 50. XVIII wieku

Bogactwo ziemi

Na progu nowożytności Śląsk i jego bogactwo naturalne zaczęły być przedmiotem zainteresowania rozwijających się nauk ścisłych, mineralogii, petrografii, geologii i botaniki. Pod wpływem myśli późnego oświecenia powstawały też pierwsze prace topograficzne i historiograficzne, których autorzy dążyli do podania historycznego opisu Śląska (Reginald Kneifel, Faustin Ens). Równolegle powstawały graficzne widoki miast śląskich (Opawa, Karniów, Jeseník, Cieszyn, Frýdek), wykonywane przez opawskiego malarza i budowniczego Franza Bielę oraz wiedeńskiego malarza i litografika Jakoba Alta. Prace te dzięki swojej precyzji w odwzorowaniu przyczyniły się do stworzenia śląskiej tożsamości ziemskiej. W okresie tym zaczęły się też pierwsze próby wykonania spisu zachowanych na Śląsku zabytków i dzieł artystycznych (Johann Leopold Scherschnek).

Okres około roku 1800 i pierwszych dziesięcioleci XIX wieku wiąże się z zakładaniem towarzystw naukowych, powstawaniem salonów i wydawaniem czasopism periodycznych oraz publikacji naukowych. Ważnym ośrodkiem kultury w końcu XVIII wieku była drukarnia Trasslera w Opawie, specjalizująca się w wydawaniu aktualnych dzieł.

O stopniu zaawansowania środowiska intelektualnego na Śląsku świadczy szybkie założenie instytucji muzealnych w Cieszynie (1802) i Opawie (1814). Był to efekt działań wybitnych śląskich osobowości (Johann Leopold Scherschnek, Franz Mückusch von Buchberg, Johann Joseph Schöbner).

Anonim, Josef Václav książę z Lichtensteinu, olej na płótnie, około 1750

Wołanie przyrody

W środkowoeuropejskim społeczeństwie XIX i początku XX wieku przyroda odgrywała rolę wieloznaczną. Była przedmiotem zamięłowania i potrzeb estetycznych, przejawiających się zainteresowaniem krajobrazem i wykorzystaniem motywów przyrodniczych w literaturze. Jednocześnie była celem najróżniejszych badań naukowych, które często były motywowane w zupełnie inny sposób – wydobywaniem bogactwa przyrody i tendencją do maksymalnego wykorzystania surowców naturalnych w przemyśle. Zainteresowanie przyrodą wiązało się także z dążeniem do przeżycia przygód intelektualnych, które niosły z sobą badanie różnorodności zjawisk.

Człowiek XIX wieku spotykał się z przyrodą również poza ekskluzywną sferą naukową lub artystyczną, na przykład podczas spędzania wolnego czasu. Pozytywny stosunek do przyrody potwierdzają: zakładanie parków miejskich oraz fascynację społeczeństwa mieszczańskiego, jakimi były np. zbieranie chrząszczy lub motyli albo turystyka. Działalność edukacyjna szkół mieszczańskich i realnych była niewyobrażalna bez gabinetów przyrodniczych z kolekcjami minerałów, zielenikami lub preparatami bezkręgowców i kręgowców.

Rzeźbiarz z Abruzzo, *Madonna Tronująca z jabłkiem*, początek XV wieku., polichromowana rzeźba drewniana, dar Hansa hrabiego Wilczka

Świątynia sztuki

Jedną z najważniejszych innowacji XIX wieku na polu sztuki było stworzenie kanonu artystycznego, czyli pewnego zespołu dzieł sztuki, które w sposób wzorowy odpowiadały na pytanie, czym jest sztuka i jaki jest sens twórczości artystycznej. W wielkich nurtach filozoficznych XIX wieku sztuka wraz z nauką i religią znalazła się na najwyższym piedestale zdobyczy ludzkiej myśli.

Ze sztuki najwyżej stała muzyka, która przede wszystkim w operze (Richard Wagner) zrealizowała koncepcję tzw. totalnego dzieła artystycznego (*Gesamtkunstwerk*). W XIX wieku rozpoczął się też proces demokratyzacji sztuki, gdy na przykład muzyka była rozpowszechniana poza elitę najwyższych warstw społecznych za pośrednictwem licznych zespołów miejskich, stowarzyszeń muzycznych i śpiewaczych, zakładanych masowo także na obszarze austriackiego Śląska.

Również życie teatralne miało na austriackim Śląsku bogate tradycje (Opawa, Cieszyn, Bielsko, Karniów). W opawskim teatrze miejskim (1805) inscenizowano aktualne sztuki teatralne od Friedricha Schillera po dzieła Gerharta Hauptmanna z początku XX wieku.

Mniej więcej od połowy lat sześćdziesiątych XIX wieku zaczęto wysoko cenić dzieła sztuk plastycznych, dla których wznoszono nowoczesne budowle muzealne – świeckie świątynie sztuki. Sztuki plastyczne miały też wpływ na zrobienie kariery artystycznej także poza obszarem Śląska. Trzej najważniejsi malarze ze Śląska – Ferdinand Krumholz, Rudolf Quittner i Eugen Jettel zdobyli uznanie dla swojej twórczości za granicą, gdzie zyskali sławę i nagrody.

Ze Śląskiem wiąże się też kilka czołowych postaci ze świata muzyki. W pierwszym rządzie Joseph Friedrich Hummel (1841–1919), kompozytor, dyrygent, chórmistrz i pierwszy dyrektor Mozarteum w Salzburgu, który w latach 1863–1873 działał w Opawie, gdzie założył orkiestrę miejską i przyczynił się do rozwoju opery miejskiej. Uznawanym kompozytorem muzycznym był również Engelsberg (prawdziwe nazwisko Eduard Schön), który pisał pieśni dla zespołów chórальных w kraju i za granicą.

Śląskie Muzeum Ziemskie

Gabinet Sztuki i Kuriozów

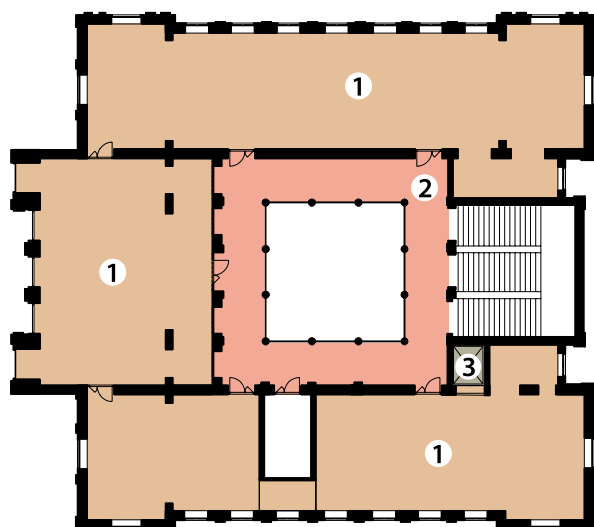
Końcowa sekcja tej części ekspozycji prezentuje przykłady dzieł, które nie koniecznie są ściśle związane ze Śląskiem, ale służą jako przykłady wsparcia muzeów regionalnych przez osoby prywatne i korporacje publiczne. Znajdują się tu dary, które otrzymało Śląskie Muzeum Ziemskie łącznie z eksponatami uzyskanymi przez jego poprzedników. Wśród osób, które przekazały w przeszłości dary dla muzeum, figurują obok znajdujących się wysoko w hierarchii społecznej władców, książąt lub dostojników kościelnych i ich wartościowych darów także kuriozalne dary przekazane przez podróżników, handlowców i rzemieślników.

Obok przykładów utrzymywania tradycyjnego mecenatu arystokratycznego w XIX i na początku XX wieku, Gabinet Sztuki i Ciekawostek prezentuje też formy kolekcjonerstwa i innych zainteresowań intelektualnych, jako zabawy mieszczańskiej. Wśród przyjaciół muzeum znajdują się książęta z rodu Lichtensteinów,

zakon krzyżacki, cieszyńscy Habsburgowie, szlacheccy przedsiębiorcy hrabiowie Wilczki, pisarka i kolekcjonerka Mechtilda Lichnovska, pisarka Marii Scholzova-Stona, hrabia Camille Razumovský, podróżnik Hans Leder i inni właściciele kolekcji prywatnych. Dla wielu z wyżej wymienionych bodźcem do kolekcjonerstwa było nie tylko zainteresowanie zabytkami związanymi z ich przodkami, ale także artystycznie – historyczne zainteresowanie innymi cennymi przedmiotami, aniżeli tylko monety. Kolekcjonerzy przyczynili się nie tylko do popularyzacji dzieł sztuki, ale propagowali także tę ideę w ówczesnym życiu artystycznym, nie zapominając też o egzotyce.

W Gabinetecie zostały też przypomniane wybitne osobistości muzealnictwa ziemskiego (Edmund Wilhelm Baun, Karel Černohorský) oraz ich dzieła.

ENCYKLOPEDIA ŚLĄSKA

plan 2. NP

- 1 wystawa „Encyklopedia Śląska”
- 2 galeria
- 3 winda

Ideą przewodnią Encyklopedii Śląska, części ekspozycji, prezentującej jak w kalejdoskopie, wyrywkowo a zarazem w sposób tematyczny czeski Śląsk od czasów prehistorycznych do XX wieku, wykraczając w niezbędnym zakresie za tę granicę czasową aż do dnia dzisiejszego, jest zaprezentowanie na przykładach ziemi śląskiej, jej historii, kultury i mieszkańców. Zwiedzający mogą zyskać wrażenie, jak by przeglądali żywą encyklopedię. Koncepcja tej ekspozycji jest reakcją na krytyczne uwagi dotyczące poprzednich wystaw z lat 1955 i 1981, które wykorzystując zasady ewolucji, dążyły do „naukowego” ujęcia fenomenu Śląska oraz całego regionu ostrawskiego.

Nowa koncepcja bazuje na podejściu antropologicznym. W odróżnieniu od konstruktywnego, naukowego podejścia (np. etnografia, archeologia, historia sztuki) przedstawia zwiedzającym kompleksowe ujęcie środowiska kulturowego. W ten sposób zostały przedstawione podstawowe typy osadnictwa (hasła: *miasto i wieś*), zaprezentowano też czynności wytwórcze i rodzaje konsumpcji, uzależnione od materialnego bogactwa ziemi (hasła: *łupki, ceramika, wydobywanie, tekstylia,*

szkło, kraina, las). Ekspozycję wzbogacają wyobrażenia związane z życiem i śmiercią człowieka (hasła: *alegoria, pamięć, śmierć*), nie pominięto też twórczości artystycznej, jako najwyższego imperatywu kulturowego i pielęgnacji tradycji. Wystawa uwzględnia także specyfikę regionalną (hasła: *kościół, organy*). Kultura jest postrzegana jako element komunikacji międzyludzkiej (hasła: *język, teatr*), w sensie zjawisk cywilizacyjnych (hasła: *kommunikacja, handel, zamieszkanie*). Wyjaśnione zostały też pojęcia związane z uświadomieniem sobie historii i jej specyfik regionalnych (hasła: *Śląsk, pokój*).

Josef Matyáš Lassler, *Mądrość wniosła swoją świątynię*, fresk stropowy z sali klasztoru franciszkanów w Opawie, lata 30. XVIII wieku

Alegoria

Już od czasów antycznych alegoria służyła, jako sposób wyobrażenia pojęć abstrakcyjnych, jak na przykład Sprawiedliwość, Ostrożność lub Kłamstwo. W odróżnieniu od symbolu, którego treść bywa niejednoznaczna, alegorię można zamienić na słowa. W średniowieczu służyła w większości przypadków do przekazania treści religijnych (alegoria Wiary) i była związana przede wszystkim ze środowiskiem kościelnym.

Funkcja treści wyobrażenia alegorycznego różniła się w zależności od danego środowiska społecznego i duchowego, w którym była wykorzystywana. Dla członków społeczeństwa stanowego była odpowiednim środkiem wyrażania swojej pozycji społecznej w hierarchii stanowej, najczęściej za pośrednictwem tematów z mitologii antycznej, interpretowanych w duchu wiary chrześcijańskiej. W XIX wieku emancypujące się warstwy mieszczańskie przejęły z przeszłości niektóre tematy i symbole do prezentacji cnót mieszczańskich (Pracowitości, Oszczędności) i wartości (edukacja, humanizm uniwersalny), z którymi warstwy te wstępowały na scenę historii w II połowie XIX wieku.

Płytki łupki do pokrywania dachów, Lhotka

Łupki

Wydobywanie łupków ilastych i pyłowych na obszarze kulmu morawsko-śląskiego rozpoczęło już na początku XIX wieku. Wydobycie odbywało się wtedy w kopalniach odkrywkowych. Później zwłaszcza zamożniejsi właściciele parcel decydowali się na wydobycie głębinowe. Duże złoża łupków szarych z czasów dolnego karbonu znajdują się w okolicach Niskiego Jeseniku i w Górach Odrzańskich. Nazwa „łupki dachowe” przypomina, że są one stosowane do pokrywania dachów i wykonywania okładzin ścian. Zaletą łupków jest przede wszystkim ich długotrwałość i wytrzymałość na warunki atmosferyczne. W ostatnich latach zainteresowanie tym surowcem naturalnym ponownie wzrasta, i to nie tylko w związku z rekonstrukcjami zabytkowych budowli, ale i przy budowie nowych obiektów.

Łupek był wykorzystywany czasami jako materiał do produkcji instrumentów, drobnych przedmiotów użytkowych lub figurek. Z mieszanek drobnej mąki łupkowej i szelaku były też produkowane starsze typy płyt gramofonowych.

Wnętrze pałacu w Hradcu nad Moravicí

Sposoby mieszkania

Sposoby mieszkania zależały od statusu społecznego mieszkańców. Majętna warstwa społeczna mieszkała w okazałych siedzibach szlacheckich – na zamkach i w pałacach, pierwotnie służących do obrony, później zaś do reprezentacji. W domach bogatych mieszczan kwitło rzemiosło i handel. Najbogatsze domy stawały na rynkach i przyległych ulicach. Przy murach i na przedmieściach były domki rzemieślników i biedoty. Zabudowania gospodarcze i chałupy chłopów tworzyły wieś. Niski poziom rozwoju ekonomicznego i społecznego miał powodować ich długo niezmieniający się sposób zamieszkania.

Na styl życia miało wpływ od końca XVIII wieku wydobywanie węgla i rozwój przemysłu na Górnym Śląsku. Na obszarach przemysłowych robotnicy znajdowali tanie mieszkania. W miarę upływającego czasu na architekturę osiedli wpłynęła budowa fabryk i do nich przylegających kolonii robotniczych. Od XIX wieku, a szczególnie w stuleciu następnym w domach, łącznie z tymi, które wznoszono dla niższych warstw ludności, w coraz większej mierze uwzględniano wymagania nowoczesnej higieny.

Dekoracja z lalkami koczowniczej rodziny lalkarzy Pflęgrów. Przełom XIX i XX wieku

Teatr

Już od późnego średniowiecza na Śląsku można się spotkać z przykładami form teatralnych związanych z teatralizacją obrzędów chrześcijańskich (misteria pasyjne). Od II połowy XVI wieku pojawiały się tu małe trupy aktorskie, tzw. bandy. Przez obszar Śląska przejeżdżały też angielskie, niemieckie i włoskie trupy teatralne. W okresie baroku były inscenizowane szkolne i publiczne przedstawienia jezuitów, minorytów i pijarów. Duże znaczenie kulturalne dzięki przedstawieniom muzycznym i teatralnym zyskiwały siedziby szlacheckie.

W II połowie XVIII wieku hrabia Ignacy Dominik Chorinsky z Ledské wystawiał w swoim pałacu w Opawie (dziś pałac Blüchera), Teatrum, a w pałacu w Velkých Hořticích organizował akademie muzyczne, reduty i przedstawienia muzyczno-teatralne przy akompaniamencie własnej orkiestry pałacowej. Kolejne pałacowe teatry operowe można znaleźć na Jánském vrchu, w Javorníku, Linhartovech, Hradci nad Moravicí, Slezských Rudolticích, Hošťálkovech, Bruntálu itd. Pod wpływem oświecenia na przełomie XVIII i XIX wieku funkcje teatru

się zmieniają, powstają nowe niemieckie teatry miejskie (Opawa, Cieszyn, Karniów, Bielsko).

Teatr wystawiający sztuki w języku czeskim był wspierany szczególnie przez najróżniejsze towarzystwa, a pierwsze biesiady ludowe połączone z przedstawieniem teatralnym miały miejsce w okolicach Opawy w latach sześćdziesiątych XIX wieku. W wielokulturowym środowisku teatru niemieckiego, polskiego i czeskiego, czeski teatr zawodowy zaczął się w pełni rozwijać dopiero po roku 1945.

Opavský týdeník, gazeta czeska wychodząca w Opawie w latach 1870–1912

Język

Literatura czeska na Śląsku jest w większej mierze świadectwem przemian społecznych niż źródłem przeżyć estetycznych czy też intelektualnych. Społeczeństwo śląskie było w czasach nowożytnych w przeważającej części społeczeństwem niemieckojęzycznym. Od XVIII wieku język niemiecki był czymś oczywistym w teatrze, w czasopiśmie i w literaturze. Język czeski jako środek komunikacji był przez długi czas traktowany jako coś na w rodzaju gwary. Również literatura czeska była traktowana jako zjawisko marginalne.

Najstarsze czasopisma czeskie na Śląsku (1861 Opavsky besedník; 1870 Opavsky týdeník; 1878 Věstník

Matice Opavské – pierwsze czasopismo fachowe zajmujące się przyrodą i kulturą Śląska, wydawane do dnia dzisiejszego pod tytułem Slezsky sborník) oraz otwarcie czeskiego gimnazjum w Opawie (1883) otwierały nowe możliwości wykorzystania języka czeskiego nie tylko jako języka literackiego, ale także jako języka politycznej i kulturalnej, literatury naukowej i rozrywkowej. Od końca XIX wieku funkcja odrodzeniowa literatury czeskiej na Śląsku słabnie, a nacisk kładzie się na estetyczne przeżycie dzieła.

W atmosferze I połowy XX wieku wciąż trwały spory czesko-niemiecko-polskie, język czeski dominuje dopiero po II wojnie światowej. Okres od lat dziewięćdziesiątych XX wieku charakteryzuje się odkrywaniem tożsamości śląskiej, autorzy dzieł literackich interesują się śląskością, szczególnie historią i tradycjami Hlučín-ska, Śląska Cieszyńskiego, Opawska i Jesenicka.

Dzbanek kultury pucharów dzwonkowych

Ceramika

Ceramika tworzy znaczącą część kultury materialnej. Najstarsze artefakty ceramiczne w postaci figurek wyobrażających ludzi lub zwierzęta znane są już z okresu młodszego paleolitu. Dopiero od II połowy VI tysiąclecia p.n.e. pojawiają się pierwsze naczynia. Na podstawie ich kształtów lub sposobu zdobienia został nazwany cały szereg prehistorycznych kultur archeologicznych. Także w czasach późniejszych typy ceramiki i sposoby jej zdobienia są znaczącym źródłem informacji o rozwoju społeczeństwa w danym okresie.

W zachowanym zbiorze reprezentowana jest przede wszystkim ceramika użytkowa, zarówno „kuchenna”, służąca do przygotowania potraw, jak i „techniczna”, stosowana w różnych rzemiosłach. Do celów rytualnych

i obrzędów religijnych była produkowana ceramika kultowa. Wprowadzenie w okresie lateńskim koła garncarskiego podwyższyło poziom technologiczny produkcji ceramicznej, którą w średniowieczu dopełnił asortyment wyrobów zdruńskich i ceglanych, a w XVIII wieku przemysłowo produkowana porcelana i materiały budowlane. Powolny zanik rzemiosła garncarskiego zaczyna być na Śląsku widoczny na przełomie XIX i XX wieku.

Trasa kolejowa w kierunku od Ostrawy do Opawy. Lata 30. XX wieku

Komunikacja

Śląsk jako region graniczny był skrzyżowaniem głównych traktów już od czasów starożytnych. Z północy od Bałtyku na południe, w kierunku Adriatyku, biegł przez Bramę Morawską, pomiędzy masywami Beskidów i Jeseńniku, tzw. szlak bursztynowy, którego znaczenie upadło dopiero w epoce zamorskich odkryć geograficznych. Od szlaku odgałęziały się drogi biegnące w kierunku północno-zachodnim wzdłuż rzeki Morawy do Kłodzka i dalej, na północny zachód. Na wschód od linii Odry przez Przesmyk Jabłonkowski prowadził szlak na obszar dzisiejszej Słowacji.

W średniowieczu w regionie wytworzyła się sieć pięciu głównych szlaków ziemskich. Budowa dróg miała swoją kulminację od lat osiemdziesiątych XVIII wieku do początku lat czterdziestych XIX wieku. Potem funkcję dróg tranzytowych przejął nowo powstający transport kolejowy. Punkt ciężkości budowy dróg przesunął się na poziom dróg powiatowych, które w II połowie XIX wieku w znaczący sposób zagęściły istniejącą sieć komunikacyjną.

Rozwój transportu kolejowego był ściśle związany z rozwojem górnictwa i przemysłu ciężkiego. W latach czterdziestych XIX wieku rozpoczęła się budowa szlaków kolejowych w pruskiej części Śląska od Wrocławia, po-

przez górnośląski okręg przemysłowy w kierunku Bohumina, gdzie w roku 1848 doszło do połączenia z najstarszym austriackim szlakiem kolejowym – Koleją Północną Cesarza Ferdynanda. Trasa ta za pośrednictwem dwóch tras bocznych połączyła z Wiedniem i Wrocławiem także Opawę i Bielsko (1855). Pod koniec XIX wieku zaczyna się rozwijać także transport miejski, powstają lokalne linie tramwajowe, a pod koniec XX wieku powstały na Śląsku pierwsze autostrady.

Pojęcie komunikacji w sensie formy przekazu wiąże się przede wszystkim z rozwojem usług pocztowych, nowoczesną biurokratyzacją formalnych stosunków społecznych. Jest to ściśle związane z rozwojem nowoczesnej techniki komunikacyjnej (telegraf, telefon, nadawanie programów radiowych i telewizyjnych).

Pieta, 2. ćwierć XVIII wieku, polichromowana i złocona rzeźba drewniana, praca anonimowego rzeźbiarza w stylu ludowym

Kościół

Kościół był przez cały okres średniowiecza i część czasów nowożytnych jednym z niewielu miejsc, gdzie zwykły śmiertelnik mógł zobaczyć dzieła sztuki plastycznych i rzemiosła artystycznego, które służyły przede wszyst-

kim potrzebom kultu i liturgii chrześcijańskiej. Działo się tak dlatego, że przy szerzeniu chrześcijaństwa już od czasów Karola Wielkiego przyjęta została zasada, że obrazy i rzeźby mają wierzącym, którzy byli wtedy w większości niepiśmienni, służyć jako *biblia pauperum* (biblia ubogich).

Do jeszcze ściślejzego powiązania dzieł malarzkich i rzeźbiarskich z chrześcijańskimi treściami i artykułami wiary doszło od połowy XVII wieku w ramach tzw. katolicyzmu potrydenckiego, który z małymi wyjątkami (Śląsk Cieszyński) objął cały obszar dzisiejszego czeskiego Śląska.

Wierni byli oczarowani wspaniałymi wnętrzami kościołów, majestatyczną architekturą ołtarzy wraz z ich bogatym wystrojem malarskim i rzeźbiarskim, brali udział w uroczystej mszy, która przebiegała przed ich oczami jak barokowy teatr pełen blasku i impulsów zmysłowych, wsłuchiwali się w kazania wygłaszane z ambony ozdobionej złożonymi reliefami i płaskorzeźbami. Oddziaływanie całego obrzędu potęgowały używane naczynia liturgiczne, np. monstrancje, relikwiarze, kielichy mszalne, pateny, cyboria, pacyfikały, będące przykładami mistrzostwa ówczesnych rzemieślników.

Kościoły na Śląsku to nie tylko świątynie zabytkowe i monumentalne (Opawa, Karniów, Cieszyn), ale także proste kościółki wiejskie, do dziś przyciągające uwagę prostotą i skromnością ich wnętrza.

Krajobraz, na pierwszym planie łąka z krzewem pośrodku, rząd drzew, mgła z sylwetką krainy i słońce, na czarnym podkładzie

Kraina

Różnorodność przyrody danego obszaru, który określamy pojęciem kraina, pozostaje od niepamiętnych czasów celem poznania i wysiłków twórczych. Utrwalenie konkretnego motywu krajobrazu, szczególnie tego,

który jest kluczowy dla danego obszaru historycznego, i utrzymanie go w pamięci było celem malarzy i grafików, profesjonalnych i amatorskich, już od początku czasów nowożytnych.

Elementem krainy staje się człowiek. Szkicowanie i malowanie gór, lasów i zboczy, panoram miast i dróg z samotnymi drzewami jest nie tylko wypowiedzią artystyczną, ale także – szczególnie od czasów romantyzmu na początku XIX wieku – wypowiedzią emocjonalną mającą na celu postrzeganie duszy ludzkiej i ludzkich doświadczeń poprzez krajobraz.

Człowiek zwracał się w stronę krainy jako do źródła utrzymania i to właśnie specyficzne formy czynności rolniczych i przemysłowych są tym, co charakteryzuje Śląsk. Kraina jest dla człowieka również miejscem pocieszenia duchowego, ponieważ związek z nią wzmacnia uczucia religijne i gorliwość wiary. Dlatego też Śląsk jest krajem kościołów i kaplic pielgrzymkowych. Człowiek czasów nowożytnych poszukiwał w przyrodzie uzdrowienia, dlatego też Śląsk stał się krajem znanym z tradycji uzdrowiskowych.

Potrzeba dokładnego i szczegółowego udokumentowania rzeźby terenu wynikała z położenia czeskiego Śląska na granicy wielkich mocarstw – Austrii i Prus, a w większej części XX wieku Czechosłowacji i Polski. Powstanie całego szeregu dzieł kartograficznych było motywowane przyczynami wojskowo – strategicznymi w związku z ciągłymi zmianami granic. Niemniej jednak kraina była i jest do dziś symboliczną płytą rezonansową ludzkiej duszy, co w pełni potwierdza malarstwo secesji i moderny XX wieku.

Resztki drzewa w puszczy Mionśi (Beskidy)

Las

Las jest skomplikowanym systemem ekologicznym, którego dominantę tworzy porost roślin drzewiastych. Człowiek widzi las jako miejsce odpoczynku lub źródło drewna, ale jego znaczącą funkcją jest przede wszystkim stabilizacja klimatu i absorbowanie pyłu z atmosfery. Warstwa mchu w lesie zatrzymuje intensywnie wodę, ograniczając w ten sposób, przynajmniej częściowo, ryzyko powodzi.

Lasów naturalnych jest u nas coraz mniej. Są to przede wszystkim puszcze górskie. Na obszarze Śląska i Moraw Północnych jest ich kilka, na przykład Mionśi, Salajka i Razula w Beskidach lub puszcza Lichtensteinów w Jeseníkach. W lasach żyje także wiele gatunków grzybów, owadów, ptaków i ssaków.

Skrzynia cechu piernikarzy opawskich z 1827 roku

Miasto

Miasta na Śląsku powstawały w drodze stopniowego rozwoju siedlisk lub w formie nowych lokacji, szczególnie na prawie niemieckim w okresie kolonizacji w XIII wieku. Miasta Śląska i Moraw Północnych w sposób naturalny ciążyły w kierunku północnozachodnim, czego wyrazem było przyjęcie tzw. prawa magdeburskiego, które definiowało sposób samorządu miasta pochodzący ze środowiska saksońskiego. Bruntál i Uničov są uważane, na podstawie dokumentu z roku 1223, za najstarsze miasta instytucjonalne na terytorium dzisiejszej Republiki Czeskiej.

Podstawowym elementem gospodarki miasta były aż do połowy XIX wieku cechy. Jako organizacje rzemieślnicze jednej lub kilku branż miały za cel ochronę swoich członków przed konkurencją, nadzór nad jakością i cenami wyrobów oraz wychowywanie nowych uczniów, ewentualnie mistrzów.

Pełniły też funkcję reprezentacyjną, religijną i społeczną. Warunki funkcjonowania cechu definiowały artykuły cechowe, wydawane za zgodą władcy przez miasto lub właściciela. W większych miastach czeskiego Śląska cechy są wzmiankowane od II połowy XIV wieku. Do najstarszych z nich należą na przykład piekarze, rzeźnicy, szewcy i kowale. W mniejszych miastach dochodzi do ich rozwoju dopiero od XVI wieku. Ochronę zapewniało im miejskie prawo mili, które zabraniało pracować rzemieślnikom spoza cechu na tym obszarze. W celu prowadzenia rzemiosła w mieście niezbędne było (płatne) członkostwo w cechu. Cechy zostały zlikwidowane w cesarstwie habsburskim na mocy edyktu cesarskiego w grudniu 1859 r., w ramach którego wprowadzono od maja 1860 roku nowy kodeks gospodarczy.

Wraz z rozwojem przemysłu w XIX i XX wieku rozpoczął się proces rozbierania murów obronnych miast i szybkiej rozbudowy przedmieść. Sytuacja ta wywołała potrzebę sporządzenia planów regulacyjnych osiedli. W czasach nowożytnych do dzielnic peryferyjnych przenoszono instytucje zajmujące się sprawami socjalnymi i służbą zdrowia (szpitale, domy opieki społecznej), a już w II połowie XVIII wieku zostały określone podstawowe zasady higieny oraz formy kontroli zdrowia publicznego (zakładanie cmentarzy na obrzeżach miast, budowa wodociągów, gazowni i kanalizacji).

Dalsza fala urbanizacji miast przyszła na przełomie XIX i XX wieku wraz z rozwojem usług. W regionie Śląska i Moraw Północnych rozwój miast wiąże się z pierwszymi dwiema dekadami oraz latami siedemdziesiątymi XX wieku. Najbardziej dynamiczna migracja ludności przebiegała w związku z ekspansją przemysłu tekstylnego (Karniów) oraz górniczego (Karwina, Ostrawa i jej dzielnicą Poruba, a także zupełnie nowe miasto Havířov).

Nowoczesny styl życia niósł z sobą też zupełnie nowe zjawisko – sposób spędzania wolnego czasu. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego był nie do pomyślenia bez bogato się rozwijającego życia publicznego – zakładania stowarzyszeń (szczególnie od lat sześćdziesiątych XIX wieku) i znanych do dziś form uprawiania sportu.

Srebrny medal upamiętniający rozmowy pokojowe we Wrocławiu z 1742 roku

Pokój

Słowo pokój bywa dopełniane całym szeregiem przymiotników. Od XI wieku, szczególnie w warunkach panowania słabego rządu centralnego, są wzmiankowane przykłady tzw. pokoju ziemskiego – landfriede. W średniowieczu obszar dzisiejszego Śląska składał się z całego szeregu drobnych księstw, które walczyły z ekspansją sąsiadów, szczególnie polską i czeską. Na początku XIV wieku do dążeń ostatnich Przemysławów o zapewnienie sobie wpływów na Śląsku nawiązał z sukcesem, dzięki swojej aktywnej polityce, król czeski Jan Luksemburczyk. Umowy zawarte pomiędzy polskim i czeskim władcą w Trenczynie i Wyszehradzie w 1335 roku stały się podstawą przyszłego statusu prawnego Śląska jako jednej z ziem Korony Czeskiej, czyli stanu, który z małymi zmianami trwał aż do roku 1740.

Kwestia wiary i wyznania była istotnym aspektem dwóch traktatów pokojowych zawartych po Białej Górze – pokoju saskiego z lutego 1621 r. i tzw. Pokoju z Altranstädt w 1707 roku. Oba w pewnym ograniczonym zakresie potwierdzały swobodę religijną na rzecz ewangelików śląskich.

Podczas wojen austriacko-pruskich w latach 1740–1779 większość Śląska weszła do Prus. Oba państwa zbliżyło dopiero znalezienie wspólnego nieprzyjaciela, którym stała się rewolucyjna Francja.

Politykę europejską lat 1815–1848 charakteryzuje współpraca kongresowa głównych mocarstw, której celem było odnowienie „porządku konstytucyjnego” panującego przed Rewolucją Francuską oraz utrzymanie równowagi sił w Europie. Na jesieni 1820 roku odbył się w Opatowie kongres przedstawicieli Rosji, Prus, Austrii, Anglii i Francji. W protokole z jego zakończenia dopuszczono prewencyjne użycie siły na obszarze obcego państwa, w którym procesy demokratyzacyjne byłyby groźbą dla jego absolutystycznego władcy.

Traktaty pokojowe, które zakończyły I wojnę światową, zmieniły mapę Europy Środkowej. Skomplikowane negocjacje dotyczyły też granic Czeskiego Śląska. Do nowo powstałej Czechosłowacji przyłączono tzw. Hlučínsko (od roku 1742 wchodzące w skład Prus). Z drugiej strony spór o uwzględnienie argumentów historyczno-ekonomicznych czy też etnicznych skończył się na Śląsku Cieszyńskim w lipcu 1920 roku arbitrażem i podziałem regionu pomiędzy Czechosłowacją i Polskę.

Stojący do dziś dom handlowy Breda & Weinstein architekta Leopolda Bauera

Handel

Śląsk był połączony siecią dróg handlowych z bardziej odległymi regionami już od czasów prehistorycznych. Handel średniowieczny był przede wszystkim domeną miast, które otrzymały od władcy przywileje pozwalające na organizowanie targów, pobieranie opłat celnych, odsunięcie konkurencji na odległość jednej mili, składowanie towaru oraz zbudowanie murów miejskich. Centrum handlu tranzytowego mieściło się tradycyjnie we Wrocławiu, domeną mniejszych miast był handel związany z produkcją lokalną. W połowie XVIII wieku powiązania handlowe Śląska z okolicznymi krajami zostały naruszone przez wojnę celną po zajęciu przez Prusy większości jego obszaru. W tym samym czasie rozpoczęto dobrze zaplanowane budowanie sieci dróg bitych.

Ruch handlowy miał dwie podstawowe formy: tygodniowe targi pokrywające bieżące potrzeby szczególnie produktów rolnych oraz targi doroczne, czyli jarmarki, odbywające się w konkretnych dniach w roku. Oprócz poszerzonego asortymentu towaru i znaczących dochodów z ceł i myt, jarmark był dla miejscowego społeczeństwa jedną z najważniejszych okazji do spotkań towarzyskich. Punkty handlowe (kramy) zgrupowane były zgodnie z asortymentem (Kramy mięsne, Rynek rybny, itp.), co do dziś widoczne jest w nazewnictwie topograficznym miast.

Od II połowy XIX wieku najbardziej rozpowszechnionym typem punktu handlowego stał się sklepik wielobranżowy. Ówczesny kram, nazywany sklepem, charakteryzował się między innymi oddzieleniem pomieszczeń produkcyjnych od handlowych i biurowych oraz wykorzystaniem urządzeń pomagających przy rozliczeniach pieniężnych (kasa). Duże znaczenie miała też nowoczesna kwantyfikacja towaru (podstawą był jedno-

lity system wag i miar). XIX wiek dopełnił dotychczasowe formy handlu, jakimi były handel obwoźny, rynek i kram, nową formą domów handlowych, bazujących na uowocześnieniu sposobów sprzedaży oraz nowej dyspozycji przestrzeni handlowej. XX wiek dodał do tego jeszcze inne pojęcie przestrzeni handlowej w postaci hipermarketów budowanych na obrzeżach osiedli.

Przedmioty pamiątkowe

Możliwość kupowania drogich i wykonywanych przez artystów przedmiotów przypominających konkretne zdarzenia o charakterze osobistym, najczęściej związane ze śmiercią danej osoby, była aż do początku czasów nowożytnych, czyli do XIX wieku, ograniczona w zasadzie do dwóch warstw społecznych – szlachty i kościoła. Wyjątkowo na obszarze austriackiego Śląska spotykamy się z artefaktami pamiątkowymi mieszczan (epitafia malarzkie), których powstanie datowane jest w większości przypadków na przełom XVI i XVII wieku.

We wczesnym okresie nowożytnym można wyróżnić przedmioty pamiątkowe, które definiują przynależność stanową, jak na przykład uroczyste puchary ozdobione herbami lub pamiątki związane z kultem religijnym – medaliki pielgrzymkowe. Dopiero w końcu XVIII wieku również w środowisku mieszczańskim i naukowym wzrasta ilość przedmiotów pamiątkowych, a w XIX wieku rejestr tych przedmiotów jest coraz szerszy. Wraz z rozwojem mieszczaństwa, które w trakcie II połowy XIX wieku wychodzi na pierwszy plan, powstają zarówno pomniki publiczne, deklarujące lojalność wobec cesarza (pomniki Franciszka Józefa I.), jak i pomniki opiewające mieszczańskie cnoty i idee liberalne (kult Schillera, Kudlicha lub Priessnitza). Jako przeciwwaga tych pomników publicznych, zakładających i określających pamięć kolektywną, powstaje w trakcie XIX wieku duża ilość przedmiotów pamiątkowych i drobnych upominków, za pośrednictwem których dochodzą do głosu tematy prywatne, intymne – różne pamiątniki, szkicowniki, łącznie z rodzinnymi – medale pamiątkowe udzielane z okazji rocznic życiowych czy zdarzeń ważnych dla licznych stowarzyszeń i korporacji mieszczańskich – puchary pamiątkowe, medale stowarzyszeń strzeleckich, śpiewaczych i innych.

Propozycja wycieczki:

 Pomnik Petra Bezruče, Opava

 Pomnik II wojny światowej, Hrabyně

Anton Břenek, Pomnik Alexandra von Summery, prezydenta ziemskiego w latach 1870–1882, 1883, fotografia czarno-biała przed 1900 r.

Josef Obeth, pomnik Vincenca Priessnitza, założyciela uzdrowiska Jeseník, 1904–1909

Ołtarzyk w butelce

Szkło

W przyrodzie szkło w formie naturalnej nie występuje. Szkło zostało poznane w epoce brązu jako wytwór uboczny przy wytwarzaniu ceramiki. Wzmianki o najstarszych hutach szkła na ziemiach czeskich pojawiają się w II połowie XIII wieku. Niezbędnym warunkiem zakładania hut szkła były rozległe lasy, ponieważ z popiołu drewna bukowego był pozyskiwany potaż niezbędny przy jego produkcji.

Do wielkiego rozwoju czeskiego szklarstwa dochodzi w końcu XVI i w XVII wieku. Najbardziej znane huty szkła działały wprawdzie w Czechach południowych i zachodnich, ale intensywna produkcja szklarska rozwinęła się również w krajach ościennych Śląska, na przykład na północno-zachodnich Morawach (Šumperko) i na Podbeskidziu (Kunčice pod Ondřejníkem). Na nierozdzielonym Śląsku znany z produkcji szkła był raczej obszar Dolnego Śląska, na przykład dzisiejsze polskie podgórze Karkonoszy (Szklarska Poręba). W zachodniej części dzisiejszego czeskiego Śląska działały w okresie od połowy XVIII do końca XIX wieku huty szkła we Vrhně pod Pradědem oraz w Horní i Dolní Lipové.

Anonim, marmurowy grobowiec burmistrza Demela, Cieszyn, cmentarz katolicki 1897

Śmierć

Śmierć, należąca według chrześcijaństwa do tzw. czterech ostatecznych rzeczy człowieka (śmierć, sąd ostateczny, niebo, piekło), była w społeczeństwie średniowiecznym i we wczesnej fazie społeczeństwa nowożytnego czymś codziennym. Stosunek do krótkości i przemijalności życia tworzył jedną z najistotniejszych części życia duchowego w społeczeństwie przedindustrialnym. Wyrazem tego były nie tylko liczne przejawy wiary i kazania, ale przede wszystkim sztuka, dla której śmierć była jednym z najważniejszych tematów.

Od średniowiecza dominowały przede wszystkim tematy związane ze śmiercią Jezusa Chrystusa (Ukrzyżowanie, Zdjęcie z Krzyża, Kalwaria) i z jego późniejszym Wskrzeszeniem (Chrystus Zmartwychwstały). Tematy te za pośrednictwem dzieł malarskich lub rzeźbiarskich dawały wierzącym nadzieję na życie pośmiertne, a tym samym na udział w Chrystusowym dziele Zbawienia.

Od początku okresu nowożytnego oprócz przedstawiania śmierci za pośrednictwem motywów wyłącznie chrześcijańskich rozpoczyna się jej wyobrażanie przy pomocy środków alegorycznych, najczęściej poprzez postać kościotrupa z kosą, której towarzyszą dalsze symbole: unicestwienia i przemijania (klepsydra, czaszka), pojawiające się na wyobrażeniach od I połowy XV wieku.

Atlas Śląska Jana Wolfganga Wielanda i Matyáša Schuberta

Śląsk

Czeski Śląsk wchodzi w skład wielkiego obszaru, którego większą część uzyskały Prusy, zwyciężając nad monarchią habsburską w I połowie XVIII wieku. Tylko południowe części Księstwa Nyskiego, Karniowskiego, Opawskiego i Cieszyńskiego pozostały w habsburskim dominium. Ośrodkiem administracyjnym tej części Śląska stała się Opawa.

Czeski Śląsk był zawsze regionem o skomplikowanej strukturze, o charakterystycznym rozdrobnieniu. Ziemię tworzyły trzy odrębne regiony zamieszkałe przez ludność mówiącą trzema językami (niemiecki, czeski i polski), różnych wyznań, o innej przynależności kościelnej i innym stylu życia. Górny Śląsk Zachodni, Centralny Śląsk Opawski i leżący na wschodzie, na zboczach Beskidów, Śląsk Cieszyński są na dodatek podzielone przez obszar Moraw.

Terytorium to o wielkości województwa, było w dalszych wiekach łączone z innymi obszarami administracyjnymi. Od 1782 roku na mocy postanowienia cesarza Józefa II czeska część Śląska została połączona pod kątem administracyjnym z Morawami. Status niezależnej prowincji w ramach Monarchii Habsburskiej Śląsk odzyskał dopiero w 1850 r. Pozycję ziemi samorządnej Czeski (Czechosłowacki) Śląsk utrzymał także po przyznaniu części Śląska Cieszyńskiego Polsce i przyłączeniu regionu Hlučínsko po I wojnie światowej. W 1928 roku Śląsk Czeski został ponownie połączony z Morawami w jedną jednostkę administracyjną – Ziemię Morawsko-śląską. W konsekwencji Układu Monachijskiego obszar Czechosłowackiego Śląska wszedł w znacznej części w skład faszystowskich Niemiec. Rząd czeski spełnił również warunki polskiego ultimatum żądającego odstąpienia większej części Śląska Cieszyńskiego.

Po II wojnie światowej utracone obszary wróciły ponownie do Czechosłowacji. Całość została podporządkowana, wraz z częścią Moraw północnych i północno-wschodnich, ostrawskiej ekspozyturze Morawsko-śląskiej Rady Narodowej w Brnie. Po zlikwidowaniu w końcu lat czterdziestych XX w. podziału państwa czechosłowackiego na ziemie świadomość o Śląsku w ramach ziem czeskich znacznie podupadła i większa część mieszkańców Republiki Czeskiej kojarzy dziś Śląsk z północnymi Morawami. Po wprowadzeniu w 1949 r. podziału na województwa (kraje) obszar Śląska został podzielony pomiędzy województwa ołomunieckie i ostrawskie. Od 1960 roku cały czechosłowacki Śląsk wszedł w skład województwa północnomorawskiego. Aktualnie przeważająca część obszaru Śląska w Republice Czeskiej wchodzi w skład województwa morawsko-śląskiego a mniejsza część, Jesenicko, należy do województwa ołomunieckiego.

Czepec zimowy z I poł. XIX wieku

Tekstylnia

Produkcja tekstylna należy do najstarszych przemysłów przetwórczych, a dla Śląska była aż do ostatniej fazy rewolucji przemysłowej tym najważniejszym. Sposób przetwarzania danego surowca tekstylnego był uzależniony od warunków przyrodniczych i gospodarczych. Uprawy lnu i hodowla owiec na wełnę miały odpowiednie warunki na terenach podgórskich, uprawy konopi w górach i na nizinach. Surowce do produkcji tkanin bawełnianych, wyrobów z juty i jedwabiu były przywożone. Produkcja tkanin z włókien naturalnych obejmowała przygotowanie materiału, sprzedaż włókien do postaci przędzy, prace przygotowawcze do tkania, właściwe tkanie oraz wykończenie wyprodukowanych tkanin.

W średniowieczu w środowisku miejskim doszło do wytworzenia się wyspecjalizowanych cechów teks-

tylnych, na wsi był stosowany tzw. chałupniczy system organizacji produkcji. W XVIII wieku zaczęły powstawać manufaktury tekstylne, a produkcja maszynowa zaczęła ograniczać znaczenie rzemiosł. Głównym producentem artykułów tekstylnych stały się zakłady przemysłowe, przy czym wschodnia część Śląska produkowała tkaniny o niższej jakości na mniej wymagające rynki wschodnie.

Industrializacja opanowała najpierw przędzalnictwo, później tkactwo i wykańczanie tkanin. Nosicielem innowacji technologicznych w produkcji był przede wszystkim przemysł wełniarski. Najważniejszymi ośrodkami tekstylnymi epoki industrialnej był w branży lniarskiej Jeseník, w branży wełniarskiej Karniów, Bílovec, Odry, Cieszyn i Bielsko, w branży bawełniarskiej Frydek. Wyjątkowa była próba wprowadzenia na Śląsku jedwabnictwa w II połowie XIX wieku. Pomimo znacznego rozwoju przemysłu tekstylnego w II połowie XX wieku nastąpił jego upadek na rzecz przemysłu hutniczego i maszynowego.

Wagonik kopalniany do wydobywania rudy z Horního Benešova

Wydobycie

Skomplikowane procesy geologiczne na obszarze północnych Moraw i Śląska doprowadziły do wytworzenia bogatych złóż mineralnych. Występują tu liczne złoża surowców użytkowych, rud, skał oraz osadów pochodzenia organicznego.

W regionie można było spotkać oprócz najbardziej znanych złóż węgla kamiennego (region ostrawsko-karwiński) i łupków (Lhotka, Svobodné Heřmanice) także złoża marmuru (Supíkovice), skał wulkanicznych (bazyalty – Bílčice, tufitu – Razová), gipsu (Koberice), granodiority (Černá Voda), kaolinu (Vidnava), piasków i żwirów (Vřesina, Dolní Benešov, Kolnovice), lignitu (Uhelná), rud polimetalicznych (Horní Benešov, Horní Město, Zlaté Hory), rud miedzi (Zlatohorsko) i uranu (Zálesí u Javorníka).

Prawo do wydobywania surowców mineralnych należało od średniowiecza do zastrzeżonych praw władcy, tzw. regaliów. Regalia górnicze umożliwiały władcy nie tylko wydobywanie surowców mineralnych, ale też wynajmowanie prawa do ich wydobywania i kontrolowanie ich dystrybucji. Władca miał nie tylko prawo pierwokupu wydobytych surowców, ale część wydobywania uzyskiwał w ramach tzw. urbur, czyli określonego udziału w zysku, który musiał mu oddawać przedsiębiorca górniczy zwany gwarkiem. Regalia uniemożliwiały samowolne wydobywanie złóż surowców mineralnych, jednocześnie w razie potrzeby umożliwiały ich wydobywanie bez zgody właściciela danej działki. Wiele kopalń zostało zdewastowanych w czasie wojen w XV wieku. W odrodzenie górnictwa na Śląsku zachodnim zasłużyli się między innymi wrocławscy biskupi. W połowie XVIII wieku odkryto pokłady węgla kamiennego na Śląsku wschodnim.

Rozwój wydobywania przemysłowego surowców i paliw mineralnych umożliwił w XIX wieku powstanie ostrawskiej aglomeracji przemysłowej (jedyna na obszarze państwa czeskiego). Jej analogią na obszarze dzisiejszego polskiego Śląska jest aglomeracja katowicka (górnosląska aglomeracja przemysłowa).

Konsekwencje wydobywania wiążą się na tych terenach ze zjawiskami niespotykanymi gdzie indziej (np. dymiące hałdy w Ostrawie, pochylony kościół w Orłowej) ale w zasadzie także niekorzystnymi (dewastacja powierzchni, zapadliska, zanieczyszczenie środowiska).

Jedynie zachowane narzędzie opawskiego organmistrza Václava Thiela z 1732 roku. Karniów – kaplica cmentarna

Organy

Podczas opisywania charakteru Śląska pojawia się fenomen, którego w odróżnieniu od sąsiednich regionów nie da się pominąć – budowniczy organów. Pojęcie „śląskie organmistrzostwo” bywa kojarzone z karniowską firmą braci Riegrów (1873–1945), pierwotnie założoną przez ich ojca Franza Riegera (1844). Firma ta przez długie lata formowała produkcję organów na obszarze ówczesnego Śląska austriackiego a później czeskiego. Po pewnym czasie uplasowała się w czołówce europejskich budowniczych organów. Po roku 1948 miało u nas silny, prawie monopolistyczny wpływ przedsiębiorstwo państwowe Rieger-Kloss. Świadomość znaczenia karniowskiego organmistrzostwa istnieje do dnia dzisiejszego. Po roku 1990 obok wspomnianej już firmy powstają nowe, także w Karniowie oraz w okolicy.

Budowniczy organów żyli i pracowali w tym regionie. Przypomnijmy więc przynajmniej niektórych starych mistrzów – opawskie warsztaty Ryśaków, Václava Thiela i Karla Kuttlera, raciborskiego Stanisława Bartodziejskiego, frydeckiego Františka Horčíkę lub dużą rodzinę organmistrzów Josefa Staudingera z Andělskiej

Hory. Sam założyciel karniowskiej firmy Franz Rieger pochodził z tego kraju i od dzieciństwa spotykał się z organami w swoim miejscu urodzenia w Sosnowej.

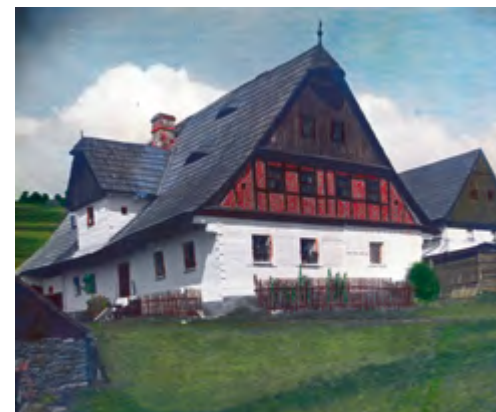
Wieś

Na architekturę ludową Śląska wpływało w przeszłości wiele czynników. Chodziło przede wszystkim o warunki geograficzne i gospodarcze, dostępność materiału budowlanego i nie mniej ważny czynnik, jakim był wpływ rozwoju historycznego osiedlenia. Dla obszaru jesińskiego charakterystyczny był parterowy dom zrębowy z typowym stromym dachem dwuspadowym. Na obszarze znajdującym się pod wpływem Opawy zachowały się historyczne cechy lokalnej formy tzw. domu opawskiego, którego starszą wersję tworzył parterowy zrębowy, często otynkowany dom z dachem dwuspadowym i orientacją szczytową. Młodsza reprezentuje duży, parterowy dom murowany na planie składającym się z kilku pomieszczeń. Przeważnie zrębowy dom na Śląsku Cieszyńskim zaliczany jest do typu karpackiego z wieloma wariantami regionalnymi.

Rytm życia na wsi uwarunkowany był rodzajem pracy poszczególnych jej mieszkańców, charakterem stale się powtarzających czynności dnia powszedniego, świętami i obrzędami, stosunkami pomiędzy członkami rodziny i mieszkańcami wsi. Dni robocze zaczynały się przed wschodem słońca i były wypełnione pracą, do której włączała się cała rodzina. Obrzędy i obyczaje miały na celu zapewnienie dobrobytu w życiu gospodarczym i rodzinnym wsi.

Do wyraźnej przemiany wsi doszło w związku z kolektywizacją rolnictwa, która spowodowała rozpad jej tradycyjnego życia kulturalnego i gospodarczego. Kolektywizacja zmieniła także charakter krainy.

Aktualnie życie na wsi nie wiąże się z tradycyjnym sposobem gospodarowania, ale wręcz odwrotnie, ze sposobem spędzania wolnego czasu.

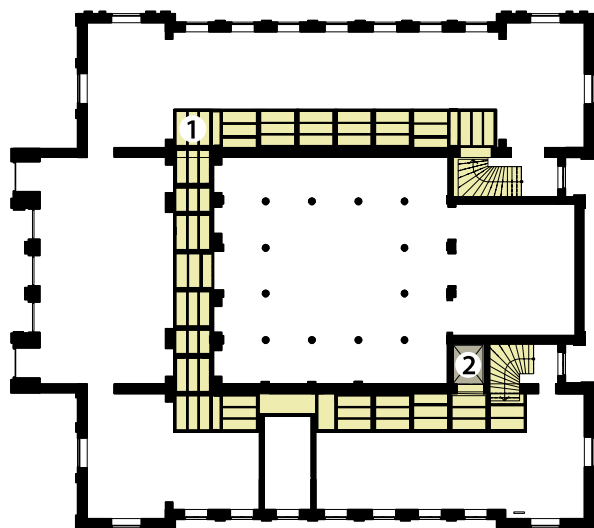

Dom górski ze szczytem szachulcowym, Adamov, powiat Bruntál

Dom zrębowy w Bukowcu koło Jabłonkowa

HISTORIA ŚLĄSKA

plan 3. NP

1 wystawa „Historia Śląska”

2 winda

Końcowa część ekspozycji *Śląsk* wypełnia przestrzeń wbudowanej galerii na pierwszym piętrze i jest poświęcona zwięzłemu naszkicowaniu dziejów całego historycznego Śląska, czyli nie tylko jego dzisiejszej części czeskiej. Informacje tekstowe i graficzne zostały wzbogacone odpowiednio dobranymi przedmiotami tego samego rodzaju, powtarzającymi się od czasów prehistorycznych po współczesność.

Wybór eksponatów ilustruje na przykład, jakie były środki płatnicze w różnych okresach, jakich używano ozdób, jakimi narzędziami walczone lub pracowano. Spacer po galerii umożliwia zwiedzającym podsumowanie całej poprzedzającej części ekspozycji – Encyklopedii Śląska.

Siekierka krzemienna z częściowo wygładzonym korpusem. Późna epoka kamienna

Prehistoria

Górny i środkowy bieg Odry to region zasiedlony już od pradziejów, najstarsze ślady sięgają okresu mniej więcej 500 tysięcy lat p.n.e. Kultury starego i środkowego paleolitu zostały potwierdzone na tym obszarze za pośrednictwem znalezisk kamiennych narzędzi oraz fragmentu szczęki dziecka neandertalskiego z jaskini Šipka koło Štramberku, liczącej ok. 40 tys. lat. W okresie młodszego i późnego paleolitu pojawili się tu przedstawiciele kultur łowieckich. Z ich osiedli można wymienić wzgórze Landek koło Ostrawy, skąd pochodzi znane na całym świecie znalezisko Venus z Petřovic, i Kylešovský kopiec w Opawie, gdzie dokonano unikatowego odkrycia żelaza meteorycznego.

W VI tysiącleciu p.n.e., na początku młodszej epoki kamiennej, na teren dzisiejszego Śląska zaczęli przenikać od południowego wschodu pierwsi rolnicy a wraz z nimi kultura ceramiki wstęgowej. Wprowadzili osiadły tryb życia związany z budową wielkich domów o konstrukcji słupowej, hodowlą bydła i produkcją ceramiki. Charakter rolniczy miały też późniejsze kultury neolityczne i eneolityczne, po których przyszły inwazyjne społeczeństwa pasterskie.

W młodszej i późnej epoce brązu (ok. 1250–750 lat p.n.e.) pojawiła się na tym obszarze łużycka kultura pól popielnicowych, charakteryzująca się ciałopalnym obrzędem pogrzebowym i rozległymi cmentarzyskami funkcjonującymi do starszej epoki żelaza, łączona z kulturą halsztacką. Jedną z największych nekropolii była badana koło miejscowości Kietrz. Od IV wieku p.n.e. Śląsk znalazł się w obrębie wpływu cywilizacji celtyckiej, którą w I wieku n.e. zastąpiła kultura przeworska, rozwijająca się przez cały okres rzymski aż do czasów wędrówki ludów.

W V w. p.n.e. lud, który zrodził się z tej kultury (plemiona germańskie) zaczął opuszczać swoje siedziby i wyruszać pod naciskiem ekspansji Hunów na obszar środkowego biegu Dunaju i dalej na zachód. Opuszczone obszary obsadzili stopniowo w VI wieku n.e. Słowianie.

Dzwonek ceramiczny z uchwytem. Późne średniowiecze

Śląskie średniowiecze

Pierwsze pisemne wzmianki o plemionach żyjących na obszarze późniejszego Śląska pochodzą z połowy IX wieku z rękopisu tzw. Geografa Bawarskiego. W ostatniej ćwierci IX wieku Śląsk znalazł się pod panowaniem Rzeszy Wielkomorawskiej. Po jej upadku znalazł się pod wpływem państwa pierwszych Przemyślidów, a następnie na końcu X wieku został opanowany przez polskich Piastów.

Decydujący wpływ na ukonstytuowanie się Śląska miało powstanie biskupstwa wrocławskiego w roku 1000. W XI – XII wieku Śląsk był przedmiotem sporów pomiędzy ówczesnym państwem polskim i czeskim, w których zwyciężyli książęta polscy. Szczególnie od I połowy XIII wieku na Śląsku przebiega intensywny proces kolonizacji.

Urbanizacja krainy w ramach państwa czeskiego rozpoczęła się właśnie na Śląsku. Do najstarszych miast lokacyjnych na Śląsku zaliczane są Bruntal, Głubczyce oraz Opawa, która stała się jedną z najważniejszych siedzib książęcych.

Dolny Śląsk uległ silnemu niemiecczeniu, Górny Śląsk, zwany długo Opolskim, zachował znaczący udział ludności słowiańskiej. W konsekwencji stosowania polskiego prawa sukcesji Śląsk podzielił się stopniowo na dużą ilość małych księstw.

Proces ponownego przechodzenia Śląska pod panowanie czeskich władców rozpoczął się w czasach ostatnich Przemysławów w XIII wieku i został sfinalizowany w czasach panowania królów czeskich z dynastii luksemburskiej: Jana Luksemburczyka, Karola IV i Wacława IV. Tylko na Śląsku utrzymali się na swoich tronach książęcy członkowie linii bocznej dynastii Przemysławów, opawscy Przemysławidzi, której założycielem stał się Mikołaj Opawski, nieślubny syn Przemysła Ottokara II.

Pod wpływem rewolucji husyckiej, w trakcie której Śląsk stanął po stronie przeciwników husytów, zaczął się proces stopniowego rozluźniania więzi pomiędzy Śląskiem a pozostałymi ziemiami Królestwa Czeskiego. Na czele działań skierowanych przeciwko husytom, a później przeciwko czeskim królom Jerzemu z Podiebradów i Władysławowi II Jagiellończykowi, w czasie wojen czesko-węgierskich stało miasto Wrocław.

Kafel komorowy z orłem cesarskim. Wczesna nowożytność

Początek epoki nowożytnej na Śląsku

Wzajemne oddalanie się środowiska czeskiego i śląskiego wyhamowała reformacja luterańska, pod której wpływem przebiegło wspólne wystąpienie przeciwko Habsburgom. Po klęsce na Białej Górze w 1620 r. na Śląsku, dzięki wstawiennictwu elektora saskiego Jana Jerzego, udało się zachować częściową wolność wyznania, co potwierdziły też postanowienia pokoju westfalskiego na końcu wojny trzydziestoletniej. Jednym z symboli ograniczonej tolerancji religijnej była zgoda na wzniesienie tzw. kościołów pokoju w Świdnicy, Jaworze i Głogowie. Tolerancja religijna nie dotyczyła jednak tych obszarów,

które stopniowo po wymarcu kolejnych członków dynastii piastowskiej dostawały się pod bezpośrednią władzę Habsburgów.

Ostatni Piastowie śląscy, książęta legnicko-brzescy, wymarli w 1675 roku. Ich księstwa stały się potem obiektem intensywnej rekatolizacji. Proces ten przyczynił się do jeszcze silniejszego osłabienia więzi, przede wszystkim niemieckich protestantów, z ziemiami Korony czeskiej, jak i monarchią habsburską.

Lekkie złagodzenie tendencji kontrreformacyjnych przyniosły dopiero porozumienia z Altranstädt zawarte pomiędzy cesarzem Józefem I i królem szwedzkim Karolem XII w 1707 r., dzięki którym śląskim protestantom zwrócono cały szereg świątyń oraz wydano zgodę na zbudowanie tzw. ewangelickich kościołów łaski w Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, Miliczu, Żaganiu, Koźuchowie i Cieszynie.

Wzajemne oddalanie niekatolickiej ludności Śląska i katolickiej monarchii habsburskiej było coraz silniejsze. Różnice te, wraz ze słabością militarną Habsburgów, przejawiały się podczas pierwszej wojny śląskiej w latach 1740–1742 w szybkim i bezproblemowym przejściu większości obszaru Śląska pod panowanie króla pruskiego Fryderyka II.

Kościół Marii Panny Pocieszycielki z dawnym klasztorem pijarów, Bruntál, lata 30.–40. XX wieku

Epoka nowożytna na Śląsku

W pruskiej części Śląska powstały warunki do szybkiego rozwoju gospodarczego, przede wszystkim przemysłu tekstylnego, wydobywania surowców mineralnych, hutnictwa i cukrownictwa. W 1788 roku w kopalni rudy ołowiu Fridrich w Tarnowskich Górach została uruchomiona pierwsza maszyna parowa na kontynencie europejskim. W 1796 roku rozpoczęto wytapianie żelaza w pierwszym wysokim piecu koksowniczym w odlewni w Gliwicach, a w roku 1801 na Śląsku, we wsi Konary koło Wołowa

została uruchomiona pierwsza na świecie cukrownia produkująca cukier z buraków cukrowych. Śląsk stał się najbardziej uprzemysłowioną prowincją państwa pruskiego. Ludność słowiańska znalazła się pod wpływem germanizacji i z trudem utrzymała swoją tożsamość tylko w katolickich regionach Górnego Śląska. Południowe części księstwa nyskiego, karniowskiego, opawskiego i księstwo cieszyńskie zostały nadal częścią składową monarchii habsburskiej.

Rozwój gospodarczy tej części Śląska został osłabiony z powodu zerwania kontaktów z pozostałym obszarem ziemi śląskiej. Pomimo tego w zachodniej części austriackiego Śląska rozwinął się przemysł tekstylny, we wschodniej zaś wydobywanie węgla i produkcja żelaza. Z politycznego punktu widzenia „austriacka” część Śląska była najpierw konstytuowana jako autonomiczna prowincja monarchii habsburskiej. Pragmatyczny cesarz Józef II po stracie nadziei na odzyskanie całego Śląska połączył austriacki Śląsk z Morawami.

Rewolucja 1848 roku przyniosła zniesienie systemu pańszczyźnianego a jednocześnie zainicjowała, również na Śląsku, falę procesów odrodzenia narodowego. Dochodziło do konfliktów pomiędzy Niemcami zmierzającymi do ideałów pangermańskich, Polakami wypełnionymi myślami o możliwości restytucji państwa polskiego i Czechami koncentrującymi się na odnowieniu pozycji państwa państwa czeskiego. W trakcie XIX wieku Śląsk stał się jednym z najbardziej uprzemysłowionych regionów Europy.

Widok arealu browaru, Opawa, lata 50. XX wieku

Historia najnowsza i współczesność Śląska

Życie polityczne społeczeństwa obywatelskiego na Śląsku opanowała ideologia narodowa. Konflikty osiągnęły kulminację pod koniec I wojny światowej, gdy na mocy postanowienia zwycięskich mocarstw Śląsk został podzielony pomiędzy Niemcy, Polskę i Czechosłowację.

W 1920 r. Śląsk Cieszyński, łącznie z miastem Cieszynem, został podzielony pomiędzy Polskę i Czechosłowację.

W czasie II wojny światowej w wyniku niemieckiej agresji wobec Czechosłowacji i Polski cały Śląsk znalazł się pod zarządem niemieckim, w ramach którego wszedł w skład wyższych jednostek administracyjnych. Ofiarami niemieckiego terroru stali się przede wszystkim Żydzi i Polacy. Na okupowanych obszarach zamieszkałych przez ludność czeską i polską działały organizacje ruchu oporu. W 1945 roku cały obszar Śląska został wyzwolony przez Armię Radziecką.

Po 1945 roku zwycięskie mocarstwa zadecydowały o podziale Śląska pomiędzy Polskę, która otrzymała całe terytorium dawnego Śląska pruskiego (oprócz Hlučinska), i Czechosłowację, która otrzymała obszar czeskiego Śląska wraz z Hlučinskiem, przyłączonym już w roku 1920.

Z całego Śląska wysiedlono większość ludności niemieckiej i zastąpiono ją (odpowiednio w ramach państw) osiedleńcami z centralnych regionów Polski i Czechosłowacji, w części polskiej także osiedleńcami z zajętych przez Związek Radziecki polskich obszarów wschodnich. Bogactwo przemysłowe Śląska było praktycznie zniszczone. Większość miast, przede wszystkim Wrocław, a w czeskiej części Opawa, legło w gruzach. Niemniej jednak stosunkowo szybko udało się odnowić produkcję przemysłową.

Obecnie obszar Śląska znajdujący się w Polsce i w Republice Czeskiej w żadnym z tych państw nie posiada autonomii administracyjnej. Jest podzielony na lokalne samorządowe jednostki administracyjne, w Republice Czeskiej wchodzi w skład województwa (kraju) morawskośląskiego i ołomunieckiego, w Polsce zaś wchodzi w skład województwa śląskiego, opolskiego i dolnośląskiego.

Powojenne postanowienie o przyłączeniu dawnej niemieckiej części Śląska do państwa polskiego zostało potwierdzone w międzyrządowym traktacie „O ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec” zawartym przez Wielką Brytanię, Francję, Związek Radziecki i Stany Zjednoczone w Moskwie 12 września 1990. Jednym z warunków było zobowiązanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Republiki Federalnej Niemiec do uznania granicy na Odrze i Nysie. Do tego doszło po podpisaniu polsko-niemieckiej umowy z 14 listopada 1990 ratyfikowanej przez oba parlamenty w roku następnym. Stosunki pomiędzy państwem czeskim i niemieckim w nawiązaniu do wyników II wojny światowej zostały uregulowane w formie czesko-niemieckiej Deklaracji o stosunkach wzajemnych i ich przyszłym rozwoju z 21 stycznia 1997 r.

Treść:

GŁÓWNY BUDYNEK EKSPOZYCYJNY	3	HISTORIA ŚLĄSKA	34
Historia	4	Prehistoria	35
EKSPOZYCJA ŚLĄSK	6	Śląskie średniowiecze	35
		Początek epoki nowożytnej na Śląsku	36
		Epoka nowożytna na Śląsku	36
		Historia najnowsza i współczesność Śląska	37
PRZYRODA ŚLĄSKA	8		
Geologia i paleontologia	9		
Botanika	12		
Owady Śląska	13		
Ssaki Śląska	14		
Organizmy zimnokrwiste na Śląsku	15		
Świat ptaków na Śląsku	15		
USKRZYDLONE MYŚLI	16		
Bogactwo ziemi	17		
Wołanie przyrody	17		
Świątynia sztuki	18		
Gabinet Sztuki i Kuriozów	19		
ENCYKLOPEDIA ŚLĄSKA	20		
Alegoria	21		
Łupki	21		
Sposoby mieszkania	22		
Teatr	22		
Język	23		
Ceramika	23		
Komunikacja	24		
Kościół	24		
Kraina	25		
Las	26		
Miasto	26		
Pokój	27		
Handel	28		
Przedmioty pamiątkowe	28		
Szkło	29		
Śmierć	30		
Śląsk	30		
Tekstylia	31		
Wydobycie	31		
Organy	32		
Wieś	33		

Zapraszamy do dalszych ekspozycji Śląskiego Muzeum Ziemskiego

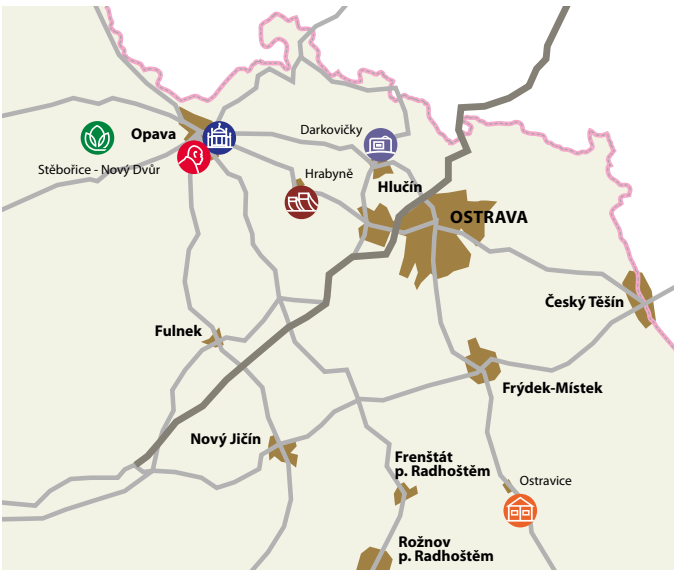
Arboretum Nový Dvůr
Stěbořice

Muzeum Petra Bezruča
Opava

Pomnik II wojny światowej
Hrabyně

Obszar Umocnień Czechosłowackich
Hlučín-Darkovičky

Chata Petra Bezruča
Ostravice

Śląskie Muzeum Ziemskie jest symboliczną bramą do Śląska. Zakres jego zainteresowań sięga od przyrody żywej i nieożywionej poprzez prehistorię, historię aż po historię sztuki, przede wszystkim na obszarze czeskiego Śląska i północnych i północno-wschodnich Moraw. Śląskie Muzeum Ziemskie jest instytucją budżetową Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej. Jest najstarszym muzeum publicznym na terytorium dzisiejszej Republiki Czeskiej, jego historia sięga roku 1814. Jednocześnie dzięki imponującemu zbiorom około 2 400 000 okazów muzealnych plasuje się na trzecim miejscu w Republice Czeskiej.

Aktualnie muzeum składa się z sześciu budynków i oddziałów ekspozycyjnych: oprócz Głównego Budynku Ekspozycyjnego w centrum Opawy są to Arboretum Nový Dvůr w Stěbořicach, Pomnik II wojny światowej w Hrabyni, Muzeum Petra Bezruča w opawskiej ulicy Ostrožnej, Obszar Umocnień Czechosłowackich Hlučín-

-Darkovičky oraz Chata Petra Bezruča w Ostravicy. W muzeum pracują specjaliści z dziedziny mineralogii, geologii, paleontologii, botaniki, dendrologii, entomologii, zoologii, muzeologii, archeologii, etnografii, numizmatyki, historii, historii sztuki łącznie z historią fotografii, muzyki, literatury i teatru oraz historii wojskowości, ale także restauratorzy, muzeologowie lub też bibliotekarze.

Śląskie Muzeum Ziemskie przygotowuje co roku około 30 wystaw, szczególna uwaga jest przy tym poświęcana historii i przyrodzie Śląska oraz tematyce II wojny światowej. Muzeum jest instytucją badawczą prowadzącą badania podstawowe i stosowane. Wyniki badań publikuje między innymi w recenzowanym Czasopiśmie Śląskiego Muzeum Ziemskiego, wychodzącym w dwóch edycjach (edycja A dla nauk przyrodniczych, edycja B dla nauk historycznych), oraz w również recenzowanym czasopiśmie Sleský sborník.

Przewodnik po Głównym Budynku Ekspozycyjnym Śląskiego Muzeum Ziemskiego

Autorzy tekstów: **Martin Gajdošík, Lenka Jarošová, Martina Klézlová, Jana Koudelová, Petr Koukal, Petr Kozák, Ilona Matejko, Jaromír Olšovský, Vítězslav Plášek, Sylva Pracná, Jindřich Roháček, Miroslava Suchánková, Jiří Šíl, Antonín Šimčík, Pavel Šopák, Markéta Tymonová, Michal Zezula, Rudolf Žáček**

Redakcja tekstów: **Romana Talačová**

Edycja i produkcja: **Simona Juračková**

Tłumaczenia: **Włodzimierz Krajewski (HT International s.r.o.)**

Współpraca: **Petr Adamec, Ivan Berger, Joanna Muszała-Ciałowicz, Julita Ćwikła, Adam Knura, Iwona Mogielnicka, Romuald Turakiewicz**

Autorzy zdjęć: **Miloš Anděra, Luděk Boucný, Christo Dzeveleki, Rudolf Chodura, Lenka Jarošová, Vítězslav Plášek, Jindřich Roháček, Jiří Šíl, Markéta Tymonová, Luděk Wünsch, Archiwum zdjęć SZM, Narodowy Instytut Ochrony Zabytków – Pałac Państwowy Hradec nad Moravicí**

Opracowanie graficzne: **Martin Feikus**

Druk: **RETIS GROUP, s.r.o.**

www.szmo.cz

W nakładzie 600 egz. wydało w roku 2012 Śląskie Muzeum Ziemskie jako część projektu „Open Gates to Silesian Museum” wspartego z Funduszu Mikroprojektów w Euroregionie Silesia w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007–2013.

**Cil 3/Cel 3
2007. 2013**

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ / EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO
PŘEKRAČUJEME HRANICE / PRZEKRACZAMY GRANICE